

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Bc. Jana Buryšová

**Deliberativní demokracie a demarchie jako
alternativy demokratických voleb**

Diplomová práce

Praha 2015

Autor práce: **Bc. Jana Buryšová**

Vedoucí práce: **PhDr. Miloš Brunclík, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2015

Bibliografický záznam

BURYŠOVÁ, Jana. *Deliberativní demokracie a demarchie jako alternativy demokratických voleb*. Praha, 2015. 59 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miloš Brunclík, Ph.D.

Abstrakt

Tato diplomová práce kriticky analyzuje koncepty deliberativní demokracie a demarchie. Obě teorie jsou rozebírány z několika úhlů pohledu, zejména pak z hlediska kritiky voleb v demokratických systémech, dále z pohledu legitimacy a reprezentativity. Teorie deliberativní demokracie je analyzována především na základě díla Bernarda Manina, Johna Dryzeka, Joshuy Cohena a dalších, výklad teorie demarchie je pak postaven na díle Johna Burnheima. Teorie deliberativní demokracie a demarchie jsou dále podrobeny kritice stran teoretických a praktických nedostatků. Práce se zabývá rovněž příklady a možnostmi praktického uplatnění některých prvků teorií. Práce se v závěru na základě analýzy obou teorií a jejich kritiky snaží zodpovědět otázku, zdali zkoumané teorie mohou být plnohodnotnými alternativami reprezentativní demokracie.

Abstract

This thesis critically analyzes the concepts of deliberative democracy and demarchy. Both theories are described from many different viewpoints, including criticisms aimed at elections in democratic political systems, the issue of legitimacy and representativeness. The analysis of the theory of deliberative democracy is based on the works of Bernard Manin, John Dryzek, Joshua Cohen etc. The analysis of the theory of demarchy is based on the works of John Burnheim. Both theoretical concepts are also confronted with criticisms aimed at their theoretical and practical imperfections. The thesis also deals with examples and possibilities of practical use of some elements from both theories. Finally, this thesis attempts to answer the question of whether both analyzed concepts could be satisfactory alternatives to representative democracy.

Klíčová slova

Teorie deliberativní demokracie, demarchie, kritika voleb, Bernard Manin, John Dryzek, Joshua Cohen, Jane Mansbridgeová, John Burnheim, kritika deliberativní demokracie, kritika demarchie

Keywords

Theory of deliberative democracy, demarchy, critics of elections, Bernard Manin, John Dryzek, Joshua Cohen, Jane Mansbridge, John Burheim, critics of deliberation, critics of demarchy

Rozsah práce: 113 005 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. května 2015

Bc. Jana Buryšová

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především PhDr. Miloši Brunclíkovi, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky. Dále bych ráda poděkovala Vítu Tokarskému a Jakubu Dopieralovi za pomoc a podporu.

Institut politologických studií

**Teze diplomové práce Deliberativní demokracie a demarchie jako alternativy
demokratických voleb**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

**Deliberativní demokracie a demarchie jako
alternativy demokratických voleb**

Projekt diplomové práce

Vypracovala: **Jana Buryšová**

Obor a ročník: Politologie, 1. ročník

Vedoucí práce: **PhDr. Miloš Brunclík, Ph.D.**

Podpis studentky:

Souhlas vedoucího práce:

Akademický rok: 2013/2014

Vymezení tématu

Jako téma diplomové práce jsem zvolila téma teorie deliberativní demokracie a demarchie. Obě teorie jsou alternativními teoriemi demokracie a vycházejí z předpokladu, že klasické demokratické volby mají řadu deficitů, které je možno zmírnit či úplně omezit. Součástí práce proto bude i nahlédnutí na nejvýraznější kritické argumenty vůči reprezentativní demokracii.

Oba alternativní koncepty budou představeny na základě odborné literatury a budou konfrontovány s praktickými možnostmi realizace. Cílem práce je do hloubky rozebrat oba koncepty a podrobit je kritice. Práce bude rovněž zkoumat, zdali alternativní koncepty přinášejí řešení problematičtějších aspektů demokratických voleb.

Vzhledem k rozsahu literatury na téma teorie deliberativní demokracie bude této teorii věnována větší část práce. Tato teorie byla rozvinuta mnoha autory, z nichž každý přináší na věc svůj vlastní náhled. Pro důkladný rozbor tohoto konceptu budou v práci vyloženy všechny důležité dostupné teorie deliberativní demokracie. Práce se tedy pokusí o zahrnutí teorie podle Jurgena Habermase, Jane Mansbridgeové, Smitha Gramama a v neposlední řadě také podle Johna Dryzeka.

Druhá část práce se bude věnovat konceptu demarchie. Tento koncept je poměrně méně rozvinutý než koncept deliberativní demokracie a z hlediska teorie demokracie také problematičtější. V této části práce bude rozebráno zejména dílo Johna Burnheima, dále bude též použito dílo Martina Briana.

Cíl práce

Cílem diplomové práce bude kriticky zhodnotit vybrané alternativy demokratických voleb. Práce si rovněž klade za cíl představit možné využití teorií či jejich prvků v reálném demokratickém politickém systému. Práce se pokusí odpovědět na otázku, zdali zkoumané koncepty mohou nabídnout řešení kritizovaných aspektů demokratických voleb a zdali skutečně může existovat realizovatelná alternativa demokratických voleb.

Výzkumné otázky:

- 1) Přinášejí alternativní koncepty řešení nedostatků klasických demokratických voleb?
- 2) Jsou koncepty deliberativní demokracie a demarchie realizovatelnou alternativou?

Postup zpracování

Práce bude postupovat metodou kritické analýzy dostupné literatury. Vybrané koncepty budou nejprve do detailu rozebrány, následně pak postaveny do dialogu s klasickými volbami i mezi sebou navzájem. Koncepty budou kriticky zhodnoceny jak z hlediska teoretického, tak praktického.

Předpokládaná osnova práce:

- 1) Úvod a představení nejdůležitějších kritik demokratických voleb
 - a) Stručný úvod do klasické teorie demokracie
 - b) Problematické aspekty klasické teorie demokracie
- 2) Koncept deliberativní demokracie
 - a) Kritika demokratických voleb z pohledu teorie deliberativní demokracie
 - b) Rozbor teorie deliberativní demokracie
- 3) Koncept demarchie
 - a) Kritika demokratických voleb z pohledu demarchie
 - b) Rozbor teorie demarchie
- 4) Možnosti reálného uplatnění teorie deliberativní demokracie a demarchie
- 5) Kritické hodnocení teorie deliberativní demokracie a demarchie
- 6) Závěr

Předpokládaný seznam literatury

Neperiodická literatura

BURNHEIM, John. *Is Democracy Possible? The Alternative To Electoral Politics*. Los Angeles: University of California Press. 1985. [online]. Dostupné z:

http://books.google.cz/books?id=SNV70lpmk4IC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

COHEN, Joshua. *Procedure and Substance in Deliberative Democracy in Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Ed. Benhabib, Seyla. Princeton University Press 1996. ISBN: 0-691-04478-3

DONNELLY, David, Janice FINE, Ellen S MILLER, Joshua COHEN a Joel ROGERS. *Are elections for sale?* [online]. Boston: Beacon Press, c2001, xvii, 97 p. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action?docID=5001644>

DRYZEK, John S. *Discursive democracy: politics, policy, and political science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, 254 s. ISBN 0-521-47827-8.

DRYZEK, John S. *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations*. Oxford: Oxford University Press, 2002, vii, 195 s. ISBN 0-19-925043-x.

DRYZEK, John S, Bonnie HONIG a Anne PHILLIPS. *The Oxford handbook of political theory*. Oxford: Oxford University Press, 2006, xiii, 883 s. ISBN 0-19-927003-1.

FERARRA, Alessandro. *Nedostatek soudnosti? Evropská a kosmopolitní otázka*. Praha: Filosofia, 2007, 136 s. ISBN 978-80-7007-257-8

GASTIL, John. *Political communication and deliberation*. Los Angeles: SAGE Publications, c2008, xvi, 325 s. ISBN 978-1-4129-1628-8.

GASTIL, John. *By popular demand: revitalizing representative democracy through deliberative elections* [online]. Berkeley: University of California Press, c2000, viii, 267 p. Dostupné z:

<http://site.ebrary.com/lib/cuni/docDetail.action>

GINSBERG, Benjamin a Martin SHEFTER. *Politics by other means: the declining importance of elections in America*. S.l.: Basic Books, 1990, 226 s. ISBN 0-465-05961-9.

HABERMAS, Jürgen a Ian SHAPIRO. *Teorie demokracie dnes*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2002, 95 s. ISBN 80-7007-156-7.

MANSBRIDGE, Jane J. *Beyond adversary democracy*. Chicago: University of Chicago Press, c1983, xiv, 398 s. ISBN 0-226-50355-0.

PARKINSON, John a Jane J MANSBRIDGE. *Deliberative systems: deliberative democracy at the large scale*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, x, 193 s. ISBN 978-1-107-02539-4.

Periodická literatura

BRIAN, Martin. Democracy without elections. [online] *Social Alternatives*. Jan90, Vol. 8 Issue 4, p13-18. 6p. Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail?vid=16&sid=b52a7a88-1fb5-4a52-93fd->

05501a157433%40sessionmgr4005&hid=4204&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=24229742

FREY, Bruno, OSTERLOH, Margit, ZEITOUN, Hossan. Learning from ancient Athens: Demarchy and corporate governance. *Academy of Management Perspectives*. Feb2014, Vol. 28 Issue 1, p1-14. 14p. Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail?vid=17&sid=b52a7a88-1fb5-4a52-93fd->

05501a157433%40sessionmgr4005&hid=4204&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=bth&AN=94784911

MULGAN, Richard G. Lot as a democratic device of selection. [online] *The Review of Politics*. Vol. 46, No. 4 (Oct., 1984), pp. 539-560

Dostupné z:

<http://www.jstor.org/discover/10.2307/1406693?uid=17945&uid=3737856&uid=4915632&uid=2134&uid=2129&uid=17944&uid=2&uid=70&uid=3&uid=71&uid=5910040&uid=22258&uid=67&uid=62&uid=5910232&sid=21104069247717>

Obsah

1. ÚVOD.....	3
2. STRUČNÝ ÚVOD DO KLASICKÉ A NEKLASICKÉ TEORIE DEMOKRACIE.....	6
2. 1. KLASICKÁ TEORIE DEMOKRACIE	6
2. 2. NEKLASICKÁ TEORIE DEMOKRACIE	7
3. TEORIE DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE	9
3.1. VYMEZENÍ POJMU DELIBERACE.....	9
2.2. ZÁKLADNÍ FUNKCE DELIBERACE.....	9
2.3. KRITIKA DEMOKRATICKÝCH VOLEB Z POHLEDU DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE	10
2.4. DELIBERACE A LEGITIMITA	12
3. 4. 1. <i>Legitimita rozhodnutí v deliberaci</i>	12
3.4.2. <i>Deliberace jako debata všech</i>	13
3.4.3. <i>Požadavek racionality argumentu v deliberaci</i>	14
3. 5. DELIBERACE A REPREZENTATIVITA	16
3.6. PROCES DELIBERACE.....	17
3.6.1. <i>Systémový přístup k deliberativní demokracii</i>	20
3.7. SHRNUÍ.....	21
4. TEORIE DEMARCHIE.....	22
4.1. ÚVOD.....	22
4.2. VYUŽITÍ METODY LOSOVÁNÍ V ATHÉNÁCH	22
4.2.1. VÝZNAM LOSOVÁNÍ V ATHÉNÁCH	23
4.3. UPLATNĚNÍ LOSOVÁNÍ V DALŠÍCH SYSTÉMECH	24
4.4. MOŽNOSTI VYUŽITÍ LOSOVÁNÍ V MODERNÍ DEMOKRACII	25
4.5. TEORIE DEMARCHIE	26
4.5.1. <i>Kritika demokratických voleb podle teorie demarchie</i>	27
4.5.2. <i>Podoba demarchického systému</i>	28
4.5.3. <i>Shrnutí</i>	31
5. PROBLEMATICKÉ ASPEKTY A KRITIKY DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE A DEMARCHIE	33
5. 1. POJETÍ OBČANA V TEORII DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE A DEMARCHIE	33
5. 2. PROBLEMATICKÉ ASPEKTY DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE.....	35
5.2.2. <i>Kritika argumentace v deliberaci</i>	36
5. 2. 3. <i>Další problematické aspekty deliberace</i>	37
5. 3. PROBLEMATICKÉ ASPEKTY DEMARCHIE	38
5. 3. 1. <i>Kritika reprezentativity těles</i>	39
5. 3. 2. <i>Problematika odpovědnosti</i>	40

5. 3. 3. <i>Anarchistická kritika demarchie</i>	41
5.4. SHRNUÍ.....	41
6. MOŽNOSTI PRAKTICKÉHO UPLATNĚNÍ TEORIE DELIBERATIVNÍ DEMOKRACIE A DEMARCHIE	42
6. 1. PRAKTICKÁ REALIZACE DELIBERATIVNÍCH FÓR	43
6. 2. DEN ROZPRAV JAMESE FISHKINA	44
6. 3. <i>DIALOG WITH THE CITY</i> - PŘÍKLAD Z AUSTRALSKÉHO MĚSTA PERTH.....	45
6. 4. DELIBERATIVNÍ FÓRA V KANADĚ.....	46
7. ZÁVĚR	50
SUMMARY	54
ZDROJE	55

1. Úvod

Tato diplomová práce nese název *Teorie deliberativní demokracie a demarchie jako alternativy demokratických voleb*. Hned v úvodu je nutno podotknout, že tato práce si neklade za cíl být návodem, jak nahradit stávající demokratický systém založený na pravidelně se opakujících svobodných volbách. Cílem této práce je představit dva alternativní koncepty, jejichž prvky by pro stávající systém, který se objektivně potýká s řadou problémů, jako je odcizení politiky občanům, klesající volební účast a nezájem občanů o veřejné dění obecně, mohly být obohacující.

Alternativ k reprezentativnímu demokratickému systému vládnutí se nabízí celá řada, v této práci budou však rozebírány pouze dvě z nich - deliberativní demokracie a demarchie. Důvodů, proč byly vybrány právě tyto dvě teorie, je několik. Prvním z nich je fakt, že obě teorie jsou teoriemi demokratickými, ačkoliv teorie demarchie se pohybuje na hraně s anarchistickým pojetím uspořádání společnosti. Spolu s teorií přímé demokracie je možno tyto koncepty zařadit mezi nejvlivnější a nejrozpracovanější alternativní teorie demokracie.

Obě teorie patří do širších teoretických konceptů: teorie deliberativní demokracie do proudu tzv. „*consensus – seeking*“, tedy teorie hledání konsensu, demarchie do proudu zabývajícího se losem jako prostředkem k výběru zástupců, přičemž teorie spadající do tohoto proudu bývají rovněž nazývány jako tzv. „*lotokracie*“. Zároveň se však jedná o teorie, které je možno zpracovat v ucelené podobě v rozsahu diplomové práce.¹

V českém a obecně evropském kontinentálním kontextu jsou koncepty deliberativní demokracie a demarchie méně zkoumané, třebaže jejich kořeny jsou právě v antických Athénách. Jak teorie deliberativní demokracie, tak demarchie, jsou zkoumány především v anglo - americké politologii. Koncepce občanských debat, které vedou k politickému rozhodnutí, vychází podle Jürgena Habermase z republikánské tradice, i proto se na evropském kontinentě s těmito prvky setkáváme méně často.²

Základy teorie deliberativní demokracie však položili evropští filosofové Jürgen

¹ V dnešní době často diskutovaný a na subnárodních úrovních i hojně využívaný koncept přímé

² Výjimkou je politický systém Švýcarska.

Habermas³ a Bernard Manin,⁴ který se rovněž zabýval náhodným výběrem zástupců v demokracii a tato práce se jeho dílem bude rovněž zabývat. Teorie demarchie a losování však rovněž spadá spíše do politologie anglo - americké.⁵

Jak deliberace, tedy veřejné rozpravy, tak los jako prostředek výběru zástupců byly stejně jako volby nedílnou součástí athénské demokracie. Způsob, jakým byly základní kameny obou teorií, tedy veřejných debat a losu, v historii využívány, bude v této práci rovněž rozebráno. Na obě teorie bude nahlíženo optikou kritiky, kterou vznášejí k tzv. agregativnímu modelu demokracie. Budou rozebírány především aspekty legitimacy a reprezentativity a práce se též bude snažit zodpovědět otázku, zdali zkoumané teorie nabízejí uspokojivou alternativu kritizovaným aspektům agregativního pojetí.

Důležitým aspektem obou teorií je jejich vzájemná propojenost v praktickém využití. Jak bude v práci předneseno, řada konceptů deliberativní demokracie počítá právě s losem jako metodou pro výběr účastníků deliberace, stejně tak jako teorie demarchie považuje za hlavní náplň skupin vzešlých z losu především debatu, z níž vzejde rozhodnutí. Obě teorie však mají především společný cíl, a to přiblížit politiku a veřejné rozhodování občanům, respektive částečně ji dostat i mimo kontrolu volených politiků. Jak bude v práci hlouběji rozpracováno, oba koncepty se pokouší odbourat bariéru, která stojí mezi občanem a politikou a která způsobuje dělení společnosti na „čisté“ občany a „špinavé“ politiky. Právě „špinavost“ politiky a politických stran mnohdy odrazuje občany od participace na veřejném děním. Alternativní koncepty umožňují občanskou participaci bez nutnosti být členem politické strany či zájmové organizace, umožňují participaci ad hoc, a to navíc každému, kdo projeví zájem, lhostejno jaké je jeho vzdělání či společenské postavení.

Práce se však nebude zabývat pouze pozitivními aspekty těchto teorií, neboť, jak již bylo výše řečeno, není jejím cílem glorifikovat alternativy a volat po jejich plošném zavedení. Oba zkoumané koncepty mají již při zběžném pohledu řadu zásadních nedostatků, jimž se bude práce rovněž věnovat v páté kapitole. Poslední kapitola bude

³ Stěžejním dílem Jürgena Habermase pojednávajícím o teorii deliberativní demokracie je například *Tři normativní modely demokracie* v SHAPIRO, Ian; HABERMAS, Jürgen (2002): *Teorie demokracie dnes*. Praha: Filosofia – ΠΙΛΟΣΟΦΙΑ. ISBN 80-7007-156-7.

⁴ Stěžejním dílem Bernarda Manina v této oblasti je kniha *Principles of Representative Government* (2002) Cambridge: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-4891-9.

⁵ Autor teorie demarchie John Burnheim působí na australské University of Sydney.

věnována možnostem praktického uplatnění některých prvků deliberativní demokracie a demarchie.

V závěru úvodní kapitoly si dovolím vysvětlit drobné neshody práce s projektem. V projektu je uvedeno, že v kapitole věnované deliberativní demokracii bude rozebíráno především dílo Jürgena Habermase, Jane Mansbridgeové, Johna Dryzeka a Grahama Smitha. Poslední jmenovaný autor je však zpracován spíše okrajově, neboť tento autor se věnuje teorii deliberativní demokracie především v oblasti environmentální problematiky, která však v této práci rozebírána není. Oproti projektu je však v této kapitole představena též deliberativní demokracie podle Bernarda Manina či Seyly Benhabib. Další změnou oproti projektu je řazení kapitol. Stručný úvod do klasické a neklasické teorie demokracie není zařazen do úvodu, nýbrž je veden jako samostatná kapitola, dále pak kapitola *Problematické aspekty a kritiky deliberativní demokracie a demarchie* je řazena již před kapitolu *Možnosti praktického uplatnění teorii deliberativní demokracie a demarchie*, neboť považuji za vhodnější nejprve představené koncepty podrobit kritice a až poté se zabývat možnostmi uplatnění.

2. Stručný úvod do klasické a neklasické teorie demokracie

2. 1. Klasická teorie demokracie

Chceme-li se věnovat alternativním teoriím demokracie, je nutno nejprve stručně uvést klasickou teorii demokracie. Klasická teorie demokracie je teorií normativní, tedy v zásadě pracuje s předpokladem, že lid disponuje společnou vůlí a je schopen rozhodovat či prostřednictvím voleb odpovědně delegovat rozhodování na volené zástupce.

Základem klasické teorie demokracie je bezpochyby politické myšlení antické, reprezentované především Periklem, Aristotelem a Platónem.⁶ Jak známo, Platón ani Aristoteles nepovažovali čistou formu demokracie za spravedlivý režim. Platón ve své *Ústavě* popisuje demokracii jako formu vlády založenou na chťiči. Podle něj se demokracie rodí z oligarchie, která potlačuje nemajetné vrstvy společnosti, avšak tím, že ovládaní se v žádném směru neidentifikují s vládnoucími, odmítají participovat na válce a bouří se, se režim oslabuje, až se z něj stane vláda lidu. V demokracii jsou dle Platóna přítomny všechny složky společnosti, všechny ctnosti i nectnosti, zákony jsou rovnostářské. Každý v demokracii však dělá pouze to, co je výhodné právě pro něj. Demokratickou společnost Platón přirovnává k barevným šatům z různých látek, které se líbí mladým a ženám, protože je tolik barevný a rozličný - stejné je pak uvažování těchto lidí o vládě. V demokratické společnosti není nikdo nucen vykonávat občanské povinnosti, jako je vedení války, podílení se na veřejných věcech a udržování veřejného pořádku. Z demokracie se dle Platóna může vyvinout jakýkoliv jiný režim, jelikož demokracie obsahuje něco z každé formy ústavy. V demokracii je však vláda nucena vykonávat vůli občanů, tedy naplňovat jejich tužby, což vede k jejímu oslabení. Člověk v demokratické společnosti se věnuje pouze tomu, čemu chce, jakkoliv jeho činnost může být ušlechtilá, je pouze výsledkem jeho aktuální vůle a z této vůle může kdykoliv přestat. Ideální ústavě je však demokracie dle Platóna velmi vzdálená, neboť nestojí na ctnosti. (Ibn Rušd 1987, 109 - 111)

Platónův žák Aristotelés nechová k demokracii natolik skeptický postoj, avšak ideální ústava, politéia, obsahuje pouze demokratické prvky, není režimem čistě demokratickým, jedná se o vládu smíšenou. Demokracii Aristotelés vytýká, že v ní

⁶ Zejména se jedná o díla: PLATÓN (2014): *Ústava*. 5., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, ISBN 978-80-7298-504-3. a ARISTOTELES (2009): *Politika – Šestá kniha*. Praha: Rezek. ISBN: 80-86027-30-9.

vládne většina ve svůj prospěch, jenž je zde podstatnější než vláda zákona, která je pro Aristotela, jak známo, základním kamenem spravedlivé ústavy. Aristotelés charakterizuje athénskou demokracii jako systém, v němž má lidové shromáždění rozhodující pravomoc v nejdůležitějších otázkách, veřejní činitelé jsou vybíráni ze všech občanů, pobírají ve svých funkcích plat, přičemž vyjma funkcí se speciálními kompetencemi (týkajícími se např. veřejných financí) je způsobem jejich výběru los, doba výkonu veřejných funkcí je krátká a pro výkon těchto funkcí neexistuje majetkový census. Ideálem občana v demokracii byl pro Aristotela jedinec, který by dokázal jak vládnout tak být ovládán. Z toho důvodu Aristotelés charakterizoval demokracii jako systém, v němž je žádoucí, aby se ve veřejných funkcích vystříдалo co nejvíce občanů bez ohledu na jejich majetkové poměry. (Aristotelés 1939, 198 - 210) Je však také nutno mít na paměti, že polis nebyla dle Aristotela přístupna všem, byla naopak výsadou svobodných.⁷

Koncepty deliberativní demokracie a demarchie jsou ze své podstaty blíže Aristotelovu pojetí spravedlivé vlády. Tyto teorie jsou neelitářské a vycházejí z předpokladu, že občané sami jsou schopni rozhodovat o správě věcí veřejných. Kolektiv autorů pod vedením Jane Mansbridgeové například tvrdí, že koncentrace moci a odpovědnosti v rukou odborníků či elit má na demokratickou společnost neblahý vliv, neboť jednak dochází ke koncentraci informací v rukou těchto odborníků, kteří následně i veškeré své výstupy formulují pouze pro odborníky a elity. Systém se takto uzavírá a vede k apatii většiny společnosti. Vláda elit rovněž trpí demokratickým deficitem, neboť se jí nemůže zúčastnit každý, kdo o to projeví zájem. (Mansbridge a kol. 2012, 14)

2. 2. Neklasická teorie demokracie

Zatímco antické koncepty kladou důraz na obecné dobro a možnosti jeho dosažení v různých režimech, v moderní teorii demokracie se setkáme spíše s procedurálním vnímáním demokracie. Zatímco ve filosofii Platóna a Aristotela procházíme pátráním po nejlepší ústavě a demokracie zde tvoří pouze jednu z variant, jsou v ní hodnoceny její špatné i dobré prvky, procedurální teorie demokracie rezignuje na normativní předpoklad hledání nejlepší ústavy a zaměřuje se na pojetí demokracie jako vlády lidu, který vykonává svou vůli skrze volené zástupce. Nejužší definice

⁷ O charakteristikách polis dle Aristotela píše např. Hannah Arendtová ve spise *Vita Activa neboli O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, ISBN: 978 - 80 - 7298 - 185 - 4

demokracie v tomto smyslu proto také zní: „Demokratický režim je takový, v němž existují pravidelně se opakující, svobodné a rovné volby.“ (Zakaria 1998) Jak bude rozebráno dále v práci, volby se postupem času staly prakticky jedinou používanou metodou výběru zástupců a staly se také hlavním charakteristickým znakem demokracie.

Z výše uvedeného je již patrné, že postoje zastánců deliberativní demokracie a demarchie nekonvenují s názory zastánců neklasických teorií demokracie. Nejznámější neklasické teorie demokracie podle Poppera⁸ a Schumpetera⁹ pracují s problematikou výběru zástupců, tedy neřeší otázku, kdo by měl vládnout, aby bylo dosaženo obecného dobra, ale jak vládu ustavit tak, aby se nezvrhla v tyranii. Volby jsou proto stěžejním bodem těchto teorií. Pouze skrze volby je možno vládu ustavit a zároveň odvolat; to, jaká vláda bude, již předmětem teorie není. Neklasické teorie demokracie jsou obecně skeptičtější k pojetí občana jako racionálně se rozhodujícího individua, které sleduje jasný zájem (ať už svůj či celospolečenský). Z tohoto pohledu je pak omezení jeho role na volbu a zároveň odvolávání zástupců, kteří politiku vykonávají. Jak ovšem může z tohoto pohledu občan odpovědně vybrat své zástupce, když jeho chování nemusí být racionální? Pakliže je občan schopen zvolit si zástupce, měl by být rovněž schopen podílet se na vytváření politiky. V demokratickém režimu v tom občanovi žádné formální překážky nebrání, ovšem de facto jedinou možností participace je kandidatura ve volbách, případně spíše zřídkaivé prvky přímé demokracie. Občanská společnost a spolkový život není a neměl by být politikou v pravém slova smyslu. V konečném důsledku tak tento systém vede k tomu, že člověk se musí stát politikem na plný úvazek, anebo se smířit s omezením své role na vhození volebního lístku do urny. Vstup do politiky na národní úrovni v drtivé většině případů úzce souvisí se stranickou politikou.

⁸ Karl Popper formuloval teorii demokracie v díle *Otevřená společnost a její nepřítelé*. Praha 1994. OIKOYMENH.

⁹ Joseph Schumpeter formuloval teorii demokracie v díle *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. New York 1962. Harper and Row.

3. Teorie deliberativní demokracie

3.1. Vymezení pojmu deliberace

Deliberativní demokracie odvozuje svůj název od slova deliberace. Dříve tedy, nežli začneme hovořit o konceptu deliberativní demokracie jako takovém, je nutno rozebrat pojem deliberace.

Pojem deliberace má podle Bernarda Manina dvojí význam. V díle Jeana Jaquese Rousseaua se objevuje jako synonymum rozhodnutí, tedy jako výsledek rozhodovacího procesu. Obvykle je však deliberace považována za proces formování vůle, partikulární moment, který předchází rozhodnutí a v němž jedinci rozvažují určité možnosti řešení. (Manin 1987, 345) Výsledkem deliberace tedy může být vytvoření společné vůle či kompromisu, ale také nemusí, její podstatou je spíše než cíl dojít k určitému závěru vyslechnout argumenty protistran, rozšířit vlastní obzory a zároveň rozšířit obzory ostatních účastníků. V českém kontextu shrnuje obsah pojmu deliberace například Milan Znoj: „*Hlavní myšlenkou všech deliberativních konceptů je představa, že politika je především komunikace a diskuse, při níž nejde o součet zájmů, jejich sladění, vážení nebo konsensus, nýbrž o výměnu názorů, při níž se utváří společné mínění. Politika tedy není prosazení zájmů, ale deliberace – rozprava, při níž názor na to, co je vlastní zájem a jak je velký, teprve vznikne.*“ (Znoj 2005). Joshua Cohen definuje deliberativní demokracii jako systém, v němž jsou veřejné záležitosti spravovány veřejnou deliberací členů společnosti. (Cohen 2003, 342). Jürgen Habermas pak deliberaci považuje za proces, v němž svobodní, sobě rovní a vzájemně se respektující jedinci konfrontují své cíle, vize a postoje s postoji druhých ve vzájemné debatě, jejímž cílem je nalézt řešení, jež bude vyhovovat všem. (Habermas 2002, 91)

2.2. Základní funkce deliberace

Autoři, kteří se zabývají teorií deliberativní demokracie, se ve svých pohledech na to, jak by měla vypadat deliberace a co je jejím cílem, liší. Kolektiv autorů pod vedením Jane Mansbridgeové se však pokusil definovat tři ideální funkce deliberace, na nichž může panovat obecná shoda napříč názorovými proudy. Každá ideální deliberace by tedy měla plnit funkci epistemologickou, díky níž v deliberaci vznikají preference, postoje a názory, které jsou vytvářeny na základě dostatečné informovanosti ohledně relevantních faktů, jež se právě deliberací přenášejí. Další funkcí je funkce etická. Zdravá deliberace podporuje vzájemný respekt mezi občany, zároveň je tento respekt

podmínkou deliberace, neboť usnadňuje vzájemnou komunikaci. Poslední nespornou funkcí deliberace je funkce demokratická. Teoretici deliberativní demokracie jsou přesvědčeni, že inkluzivní charakter deliberace, tedy možnost, aby do systému vstoupilo velké množství různých názorových proudů, postojů a zájmů, které jsou přijímány jako rovnocenné, je pro demokracii prospěšné. (Mansbridge a kol. 2012, 11 - 12) Inkluzivita je rovněž faktorem, který dělá z deliberace deliberaci demokratickou, neboť jak upozorňuje John Dryzek, ne každá deliberace musí být otevřená všem.¹⁰ (Dryzek 1987, 6)

2.3. Kritika demokratických voleb z pohledu deliberativní demokracie

Deliberativní demokracie je některými autory¹¹ pokládána za alternativní koncept k agregativnímu pojetí demokracie. Spíše než o agregaci zájmů, k níž dochází při volbách, se deliberativní model pokouší o jejich sladění a sjednocení, ačkoliv všichni v této práci zkoumaní autoři nepovažují konsenzus či kompromis za nutné vyústění deliberací. Deliberativní demokracie odlišuje od agregativní demokracie právě diskuse, do níž by měly být zahrnuty pokud možno všechny pohledy, názorové proudy a argumenty. Třebaže diskuse může dojít ke stejnému závěru jako hlasování či v hlasování vyústit, nenajde-li se kompromisní řešení, menšinové argumenty budou vyslechnuty a jejich nositelé budou mít jistotu, že byly vzaty v potaz. (Cohen 1996, 100) Deliberativní demokracie proto není alternativou voleb v pravém slova smyslu, nevylučuje a priori princip většinového rozhodování, tedy ani volby, ovšem na rozdíl od procedurálních definic demokracie, jejichž základem je vnímání demokracie jako procesu volby zástupců bez ohledu na to, kdo se jimi stane a jaké hodnoty by měl zastávat, akcentuje hodnotu diskuse jako základního kamene demokratické společnosti.

Už sama diskuse totiž implikuje existenci základních lidských svobod, které stát v moderních demokratických společnostech garantuje a které jsou univerzálně platné a neměnné. Všechny deliberativní koncepty vycházejí z faktu, že v demokratických společnostech by lidé měli mít stejná základní práva, pro diskusi jsou pak nezbytná především práva na shromažďování a svobodu slova. Zároveň by neměla existovat

¹⁰ John Dryzek považuje za nedemokratickou deliberaci například deliberaci podle Johna Rawlse, který nepovažuje za nutný právě inkluzivní charakter deliberací, připouští, že prospěšnější může být deliberace kvalifikovaných, například s velkým obdivem vzhlíží k Nejvyššímu soudu USA jako k ideální deliberativní instituci. Dryzek proto konstatuje, že Rawls je teoretikem deliberace, ale nikoliv deliberativním demokratem.

¹¹ Jako je například Joshua Cohen či Jane Mansbridge.

žádná omezení účasti na diskusi. Jane Mansbridgeová připouští možnost vyloučení z diskuse jen a pouze tehdy, pokud s vyloučením souhlasí všichni včetně vyloučeného samotného. (Mansbridge a kol. 2012, 12) John Dryzek rovněž považuje za možné omezit některé argumentační proudy, které jsou příliš okrajové. Dryzek, jak bude dále rozvedeno, konfrontuje teoretické předpoklady deliberativní demokracie s realitou, tudíž upozorňuje, že v reálném světě existuje nezměrné množství různých názorových proudů a pohledů na každou jednotlivou záležitost, tudíž prodiskutovat je všechny není prakticky možné. (Dryzek 2001, 21)

Podstatou agregativního pojetí demokracie je vláda většiny, tedy vláda vzešlá z demokratických voleb, která reprezentuje většinu hlasů občanů daného státu. Deliberativní pojetí, třebaže volby považuje za nutnou součást demokracie, kritizuje řadu jejich aspektů. Jak již bylo výše předestřeno, agregativní pojetí nebere automaticky v potaz názor menšiny. Tím, že jsou preference pouze agregovány, nedochází k možnosti jejich posunu směrem k menšinovému vnímání. Jednoduše řečeno, jedinec hlasuje pro jednu z variant (v případě klasických parlamentních voleb při poměrném či většinovém volebním systému pro jednu z politických stran), aniž by mohl vyjádřit, na kolik se ztotožňuje s jejím programem, zdali jsou jeho preference skutečně výhradně takové, jak je možno vyvozovat z toho, jaký je program strany, a zdali by nebyl ochoten z některých pozic ustoupit, pakliže by se mu dostalo jiných informací.

Druhým důležitým bodem kritiky klasických voleb je otázka preferencí. Samotný akt volby totiž předpokládá, že volič má jasné preference a podle nich se rozhoduje. Ve skutečnosti však vzhledem k nedostatku informací preference voliče nejsou konečné a neměnné, jsou odvislé od informovanosti voliče. Deliberace tento systém obohacuje právě tím, že akcentuje diskuze, které volbám předcházejí, tudíž volby pak nemusí být jen výběrem z předem daných alternativ. (Manin 1987, 358) Nelze předpokládat, že volič má seřazeny preference, které následně konfrontuje s nabídkou. Obecně přenos informací je vnímán jako jedna z největších hodnot deliberace. Jak píše Manin, žádný člověk nedisponuje všemi informacemi ohledně daného tématu či problému a nemůže se podívat všemi úhly pohledu. Ani v procesu deliberace k tomuto nelze dojít, avšak nutně dojde k tomu, že perspektivy, z nichž jedinec na dané téma či problém pohlíží, se rozšíří. (Manin 1987, 348)

2.4. Deliberace a legitimita

Teorie demokracie obecně zkoumá demokratický systém zejména z pohledu legitimacy a reprezentativity. Odpovědi na „věčné“ otázky: „*Kdo má vládnout a jak přijmout rozhodnutí, aby mělo obecně platnou legitimitu,*“ hledá pochopitelně i teorie deliberativní demokracie. Jak bylo naznačeno výše, agregativní pojetí demokracie nesplňuje podmínky legitimacy a reprezentativity dostatečně, neboť v tomto pojetí nejsou dostatečně zahrnuty zájmy menšiny. Z pohledu liberalismu je proto například ospravedlnitelný pouze minimální stát, který se omezuje pouze na garanci základních práv a svobod, na nichž panuje obecná shoda, každý zásah státu navíc je pak nelegitimní, neboť již nemá podporu všech. Manin však namítá, že pakliže stát negarantuje zvýšenou ochranu znevýhodněných, stává se pro ně systém nespravedlivým, protože v podmínkách minimálního státu některé vrstvy na svá garantovaná práva nedosáhnou, tudíž pro ně tato práva ztrácejí význam.

Snaha vyrovnat se s přirozenou nerovností ve společnosti pak často ústí v pozitivní diskriminaci, tedy v přijetí zákonů, které v určitých oblastech zvýhodňují menšinu, jež nemá dostatečný hlas na to, aby v agregativním systému (tedy ve volbách) prosadila svůj pohled. Takovéto rozhodnutí však přirozeně nemá dostatečnou legitimitu, neboť z pohledu většiny nemusí být takovéto jednání ospravedlnitelné. (Cohen 1996, 95 - 99) Teorie deliberativní demokracie se s tímto fenoménem vyrovnává zahrnutím menšinových proudů do debaty. Jak bude dále rozebráno, i přestože ani takto není zaručeno, že v konečném rozhodnutí bude tento pohled zahrnut, legitimacy bude dosaženo, neboť díky deliberaci je zaručeno, že menšinový pohled byl vzat v potaz.

3. 4. 1. Legitimita rozhodnutí v deliberaci

V komplexních demokratických společnostech je legitimní to rozhodnutí, které má podporu *všech* členů společnosti. (Benhabib 1996, 68) Obecná vůle by v ideálním případě měla být stejná všem. Rousseau například považuje obecnou vůli za esenciální, jednoduchou a zjevnou natolik, že se domnívá, že diskuse nemůže jejímu hledání prospět, naopak ji zastiňuje vyjadřováním partikulárních zájmů. S disentními hlasy se Rousseau vypořádává tvrzením, že pokud má jedinec jiný náhled na obecnou vůli než společnost, zjevně si klade špatné otázky a neporozuměl tomu, co ve skutečnosti chce a potřebuje. (Manin 1987, 341)

Proti této tezi lze postavit pojetí legitimacy podle Joshuy Cohena, který tvrdí, že každá demokratická vláda musí být autorizována k výkonu státní moci skrze kolektivní rozhodnutí společnosti, ovšem právě pojetí lidu jako kolektivu a jednoho organismu je kamenem úrazu v rozdělených společnostech, kde z nějakého důvodu nepanuje kolektivní shoda na tom, co by státní moc měla konat. Cohen tento stav společnosti nazývá „odůvodněným pluralismem“ (*reasonable pluralism*). Samu o sobě nelze takovou společnost nazvat „politickou komunitou“, neboť tato se dle Cohenovy definice vyznačuje právě společenskou shodou na zásadních morálních či náboženských otázkách, případně společnou etnicitou či národním vědomím. Teorii deliberativní demokracie, respektive „deliberativní pohled“ (*deliberative view*), jak Cohen svůj přístup nazývá, proto pojímá jako koncept právě pro společnosti, v nichž existuje „odůvodněný pluralismus“. Zde však debata nemá být mechanismem, jak dospět ke konsensu, Cohen dokonce i v ideálním pojetí deliberace počítá s možností, že diskuse skončí hlasováním, v němž zvítězí návrh s podporou většiny. Klíčem k naplnění demokratického ideálu je však nutnost formulovat argumenty přijatelné pro druhou stranu. (Cohen 2003, 100 - 102)

3.4.2. Deliberace jako debata všech

V teorii deliberativní demokracie je obecná vůle právě tím, co je hledáno v diskusi. Seyla Benhabib například tvrdí, že legitimita v komplexní demokratické společnosti by měla být výsledkem svobodné a neomezené deliberace *všech* ohledně toho, co je obecným zájmem. Jak však Benhabib připouští, deliberace *všech* není reálně možná v případě, že deliberací je myšleno organizované shromáždění občanů diskutující na dané téma. Toto pojetí deliberace Benhabib řadí do minulosti, jelikož taková to shromáždění existovala ještě před tím, než byly ustaveny moderní demokratické režimy. V současné společnosti by proto měla fungovat spíše *pluralita způsobů sdružování*, tedy systém každodenních deliberací uvnitř společnosti.¹² (Benhabib 1996, 73) John Dryzek připouští, že z pohledu legitimacy je proto deliberativní demokracie zranitelná, klade si totiž otázku: „*Proč by mělo být rozhodnutí přijaté v deliberaci, která nezahrnuje všechny členy společnosti, legitimní?*“ (Dryzek 2001, 1)

¹² Stejný způsob deliberace uznává i Jane Mansbridge nebo John Dryzek.

Obecně platnou premisou je, že každý, kdo podléhá nějakému rozhodnutí, by měl mít možnost se na tomto rozhodnutí podílet. Jürgen Habermas v souladu s touto premisou tvrdí, že legitimní síla pochází z všeobecné komunikace bez prvků donucování, za jedinou legitimní sílu pak považuje „sílu argumentu“. (Habermas 1989, 42) Vzhledem k tomu, že však není možnost deliberace všeobecné, je plná legitimita nemožná. Agregativní pojetí demokracie se s požadavkem legitimacy vyrovnává tím, že garantuje všeobecné volební právo. Deliberativní demokracie garantuje právo na účast v deliberaci.

3.4.3. Požadavek racionality argumentu v deliberaci

Jürgen Habermas krom tvzení, že legitimita pochází z komunikace všech, klade navíc podmínku deliberace bez prostředků donucování. Stejný postoj zastává i Joshua Cohen, který ve svém pojetí teorie deliberativní demokracie klade důraz na racionalitu argumentu. Podle těchto autorů je skutečná deliberace ve veřejném prostoru více než obyčejná komunikace, neboť nepoužívá prostředků donucování, přesvědčování či citově zabarvených, partikulárních argumentů. Cohen v deliberativním pojetí demokracie i v případě, že ve společnosti existují neslučitelné postoje, apeluje na racionalitu a akceptovatelnost argumentu, který skrze deliberaci může vyústit ve společnou formulaci toho, co je dobrem. Deliberace má takto vést k tomu, aby i v případě neslučitelnosti zájmů došlo k tomu, že všechny strany konfliktu předloží takové argumenty, aby alespoň jejich základ mohl být pro druhou stranu přijatelný. Rozhodnutí vzešlé z takovéto deliberace má dle Cohena potřebnou legitimitu, třebaže se nepodaří nalézt řešení, s nímž budou souhlasit všichni. (Cohen 1996, 100)

John Dryzek či Jane Mansbridgeová však spojování legitimacy výsledku deliberace s racionalitou a přijatelností argumentu odmítají. Mansbridgeová se prostředku donucování a partikulárnosti argumentu věnuje ve svém díle podrobněji. Vymezuje se tak nejen vůči Cohenovu požadavku racionality a přijatelnosti, ale i proti definici veřejné sféry podle Hannah Arendtové.

Arendtová se ve svém spise *Vita activa* zabývá mimo jiné definicí a odlišností soukromé sféry a polis. Právě soukromé sféře jsou vlastní iracionální, citové argumenty zaměřující se na vlastní blahobyt a soukromý prospěch. Ve veřejné sféře¹³ by dle

¹³ Stejně jako Habermas, Arendtová chápe veřejnou sféru jako prostor pro komunikaci, která je prosta osobních a materiálních zájmů, jejím cílem je vzájemné porozumění a nalezení shody.

Arendtové tyto argumenty neměly být využívány, neboť ve veřejné sféře jde o formulaci obecného dobra. Uvedení soukromých požadavků do veřejné sféry vede ve svém konečném důsledku k tomu, že člověk požaduje naplnění svých potřeb na úkor potřeb druhých. Výsadou polis je podle Arendtové svoboda, tedy i svoboda od materiálních a osobních zájmů, které patří výhradně do sféry soukromé. (Arendtová 2008, 129) Mansbridgeová však s tímto v zásadě nesouhlasí. Přesvědčování a donucování, stejně jako existence „sukromých“ požadavků ve veřejné sféře k demokracii patří, neboť ani není reálně možné se od těchto argumentů oprostit. Už v samotném jazyce jsou prostředky přesvědčování zakotveny a není možné přestat je používat. (Mansbridge 1996, 52) Podle Mansbridgeové jsou momenty donucování v demokracii stejně důležité jako momenty deliberativní. (Mansbridge 1996, 46) Mansbridgeová stejně jako Cohen bere v potaz, že ve společnosti existují oblasti, v nichž není možné dosáhnout shody. Cohen stav moderní demokratické společnosti charakterizuje výrazem „reasonable pluralism“, Mansbridgeová společnost definuje jednoduše jako pluralitní, přičemž však neklade důraz na racionalitu této plurality.

Podle Jane Mansbridgeové je pro zachování pluralitního a demokratického charakteru společnosti nutná existence tzv. „rezistentních enkláv“, které vznikají právě v případě, že je použito prostředku donucování. Tyto rezistentní enklávy v sobě udržují stanoviska a postoje odlišné od toho, co je právě definováno jako veřejný zájem. Udržují se zde menšinové disentní názory, dále se zde rozvíjejí a když je potřeba, umožňují, aby tato stanoviska vstoupila do veřejné debaty a opět se utkala s ostatními diskurzy. (Mansbridge 1996, 56 - 59) Pakliže bychom přistoupili na požadavek kompromisních řešení v debatách, jak k nim přistupuje Habermas, v podstatě bychom vyloučili tyto rezistentní enklávy z veřejné debaty. Tolik důležitá hodnota pluralismu by ztrácela na síle. V pluralitní společnosti tak nemůže být upuštěno od možnosti formulovat i citově zabarvené, partikulární a soukromé argumenty, právě ty totiž vedou k vytvoření enkláv rezistence, požadavkem racionality debaty a vyloučení osobních argumentů by debata ve skutečnosti nebyla debatou svobodnou a vše zahrnující, pluralita by byla nahrazena uniformitou formulací obecně přijatelných argumentů. I Joshua Cohen si je vědom, že není možné, aby iracionální argumenty byly zcela vyloučeny, ovšem domnívá se, že snaha formulovat argumenty co nejpřijatelněji pro ostatní zvýší pravděpodobnost shody. Iracionální, citově zabarvená a persuasivní argumentace je totiž pro stranu opačného názoru veskrze nepřijatelná. Cohenův ideální

deliberační proces proto sám přirozeně eliminuje takové argumenty, které nejsou cíleně uzpůsobovány tak, aby byly přijaty. Dle této logiky pak sám nepřijatelný argument nemá šanci uspět, je přirozeně vytlačen na okraj. (Cohen 1996, 104) I Mansbridgeová uznává tuto premisu jako platnou, ovšem již proto, že jsou některé argumenty přirozeně zatlačeny na okraj a rozhodnutí je dosaženo pomocí formulace argumentů tak, aby byly co nejpřijatelnější, vyžaduje, aby následně ony menšinové, pro ostatní nepřijatelné postoje byly k přijetí rozhodnutí donuceny (obvykle většinovým principem), následně se pak tyto ustaví jako enklávy rezistence a udržují tak pluralitní charakter společnosti. (Mansbridge 1996, 56)

Legitimita deliberace tedy úzce souvisí s tím, nakolik jsou v procesu deliberace zahrnuty jednotlivé názorové proudy a nakolik se jich účastní sami občané. Jak již bylo řečeno, představa organizované deliberace všech je nereálná, stejně jako deliberace mnoha. Většina konceptů deliberativní demokracie proto upouští od představy deliberace jako veřejného shromáždění občanů, kde dochází k organizované diskuzi. Legitimita rozhodnutí vzešlého z menšího shromáždění uvnitř institucí či v samotné občanské společnosti je pak následně potvrzena celospolečenským hlasováním, tedy volbami. Teorie deliberativní demokracie tedy neprosazuje, aby rozhodnutí vzešlé z deliberace bylo automaticky považováno za obecně platné, je totiž potřeba, aby bylo schváleno skutečně všemi, respektive aby všichni měli možnost se do přijetí rozhodnutí zapojit.

3. 5. Deliberace a reprezentativita

Otázka reprezentativity v deliberativním pojetí demokracie úzce souvisí s otázkou legitimacy. Pakliže pracujeme s předpokladem, že deliberace *všech* reálně možná není, je rovněž nutno hledat odpověď na otázku, jak tedy vybrat ty, jež se budou deliberace účastnit (v případě, že je cílem debaty organizovat).

Touto otázkou se zabývá například John Dryzek. Reprezentativní vzorek občanů pro diskuzi lze podle něj vybrat v zásadě dvěma způsoby - volbami, anebo losem, v obou případech je ovšem nezbytné, aby byl proces deliberace otevřen všem a nikdo nebyl a priori vyloučen. Výběr občanů ke konkrétní deliberaci prostřednictvím voleb proto nepovažuje za příliš vhodný, neboť i takovému výběru by musela předcházet deliberace. Pokud totiž Dryzek nepovažuje volby bez deliberace za dostatečně legitimní, nelze volby bez deliberace využít ani pro volbu zástupců. Takovým volbám by totiž

musela přecházet opět deliberace *všech*, ti by následně vybrali své zástupce. Jako vhodnější prostředek pro výběr zástupců tedy považuje los. Náhodný výběr relevantního vzorku populace následovaný deliberací může být simulací toho, jak by lid jako celek rozhodoval, pokud by byl každý připuštěn k deliberaci, ovšem s jistotou toto předjímat nelze. Dryzek navíc připouští, že ani takto se neřeší problém, jak přesvědčit ty, jež v deliberaci zahrnutí nebyli, aby její výsledek akceptovali. Robin Eckersley a Robert Goowin doplňují, že deliberace by v ideálním případě měla zahrnout i ty názorové proudy, které nejsou v samotné debatě zastoupeny. (Dryzek 2001, 4-5)

Dryzek však, stejně jako Jane Mansbridgeová či Seyla Benhabib, situuje deliberaci spíše jako blíže neurčenou a neohrazenou diskusi, která by měla řešit ad hoc problémy a otázky, dále však akcentují vysoký význam deliberace uvnitř sociálních a diskurzních skupin.

3.6. Proces deliberace

Zatímco v otázce legitimacy a reprezentativity deliberace panuje mezi teoretiky v této práci rozebíranými vesměs shoda, otázka, jak by měla deliberace probíhat, při jakých příležitostech, jaké otázky by měla řešit a jaký je vlastně její cíl, je předmětem diskusí.

Habermas považuje deliberaci za kultivovanou debatu řešící konkrétní problém, která zahrnuje občany, jež mají zájem o dané problematice diskutovat, přičemž používají striktně racionální a nepersuasivní argumenty, a která zároveň vede ke kompromisnímu řešení. Tento normativní koncept deliberativní demokracie, jak jej Habermas popsal v knize *Tři teorie demokracie*, ovšem jeho následovníci nesdílejí. Rovněž není obecně sdíleným prvkem deliberace její institucionální podoba. Habermas však institucionalizaci debat považuje za jeden z jejích základních prvků, neboť nezávislé občanské debaty, které jsou typické pro republikánský ideál demokracie, nepovažuje za realizovatelné. Normativním prvkem Habermasovy teorie deliberace je požadavek „dobré víry ve správné rozhodnutí“, tedy že jedinec musí být schopen uznat i ten výsledek deliberace, která nedopadne tak, jak si na začátku představoval. Cílem deliberace podle Habermase je spravedlnost. (Habermas 2002, 90 - 92) Habermasova teorie deliberativní demokracie je výchozím bodem tohoto myšlenkového proudu, nutno však podotknout, že zřejmě jediným společným přesvědčením jednotlivých autorů je to,

že politika je především komunikace a diskuse, z níž může vyjít názor na to, co je obecný zájem.

Deliberace však v moderní podobě podle některých autorů, jako je například Jane Mansbridgeová, Seyla Benhabib či John Dryzek, nemá podobu fóra, kam jsou občané svoláni a organizovaně diskutují. Jedním z nejnovějších přístupů k deliberativní demokracii je tzv. systémový přístup (systemic approach), který reprezentuje v této práci citovaná filosofka Jane Mansbridgeová. Systémový přístup si klade ambici vytvořit zcela nový náhled na to, jak by deliberativní systém měl fungovat a uzavřít tak debatu ohledně podoby a náplně deliberace, kterou přibližuje i tato diplomová práce. Deliberace podle autorů jako je Cohen či Habermas má být chráněna od ovlivňování médií, politickými stranami, zájmovými organizacemi či ekonomickými zájmy, naopak systémový přístup zahrnuje do deliberace všechny složky systému (odtud také název systémový). Podle Mansbridgeové je potřeba, aby deliberativní společnost byla deliberativní celkově, tedy aby diskuse probíhaly jak uvnitř jednotlivých skupin, tak mezi těmito skupinami a mezi jednotlivci samotnými. V deliberativním systému mají své místo i skupiny, které vnitřně demokratické nejsou, jelikož v celosystémovém měřítku i pohled takovéto skupiny je potřebný. Rovněž není podmínkou, aby všechny debatující skupiny byly nutně inkluzivní a každému přístupné - například debata v rámci vědecké komunity není otevřená široké veřejnosti, ale její výstupy mají pro celospolečenskou debatu velký význam. Zastánci systémového přístupu k deliberaci považují tento přístup za jediný možný, jelikož je rovněž jediný v reálném světě uskutečnitelný. Deliberace „tváří v tvář“ je uskutečnitelná jen v malých skupinách, deliberace vybraných zástupců (například parlamentní deliberace nebo deliberace soudů) již vyžaduje, aby byla organizována státem. (Mansbridge a kol. 2012, 4 - 5)

Podobně k deliberacím přistupuje John Dryzek, který se zabývá především teorií diskurzu, na této teorii tedy rovněž staví svůj přístup k deliberativní demokracii. Dryzek vychází z předpokladu, že každý jedinec se pohybuje v určitých prostředích, které jsou ovlivněny diskurzy, tyto diskurzy pak chápe podobně jako Foucault jako mocenské nebo znalostní formace, které určují identitu člověka. Kromě toho však ve své teorii pracuje i s teorií diskurzivních polí podle Pierra Bourdieho, který tato pole definuje jako prostory, které jednotliví aktéři okupují. Kontury diskurzivního pole limitují pozice, které aktéři mohou přijmout, ale struktura polí je sama výsledkem akcí, interakcí a soupeření. V moderní době je překračování polí mezi diskurzy výsledkem

detradicionalizace společnosti. Podle Dryzeka se tedy každý jedinec i skupina pohybuje v několika diskurzivních polích, tato pole se ale v moderní době prolínají, prostupují a hranice mezi nimi se stávají méně znatelnými. Právě proto nesdílí Foucaultovo přesvědčení o tom, že diskurz člověka uzamyká, podle Dryzeka diskurz člověka formuje, ale právě deliberací a diskuzí napříč diskurzy i uvnitř diskurzivních polí samotných může docházet ke změnám v postojích. (Dryzek 2001, 10 - 12)

Představa diskusního fóra patří podle Seyly Benhabib do minulosti, v moderní společnosti již takové shromáždění není možné ani žádoucí. Přístup této autorky je z pohledu systémového zapojení deliberativních prostředků velmi volné. Základem deliberace je *anonymní veřejná* konverzace, která vzniká přirozeným propojováním skupin a složek společnosti. Podle Seyly Benhabib již deliberativní přístupy v praxi fungují, teorie deliberativní demokracie tedy spíše poukazuje na tyto prvky ve stávajícím systému a vyzdvihuje je nad ostatní složky. Deliberativními prvky společnosti jsou tedy například parlamentní opozice, pléna soudů, předvolební debaty či debaty uvnitř politických stran. Právě tyto deliberativní prvky ve společnosti je potřeba posilovat a rozšiřovat, jelikož mají blahodárný vliv na demokratický systém. (Benhabib 1996, 74)

Deliberativní demokracii však nelze omezit na požadavek posilování diskuse ve společnosti a ve státních orgánech; třebaže hlavní proud teorie reprezentovaný Dryzekem a Mansbridgeovou klade důraz na deliberaci v rámci sociálních skupin a soukromých sítí občanů, autoři jako Ian O'Flynn nebo James Fishkin uplatňují rovněž organizované skupinové debaty. Podle O'Flynna je organizovaná celospolečenská debata legitimní složkou rozhodování o zásadních společenských otázkách. Občanská debata by tak měla být doplnění debaty uvnitř politických institucí. Občanské debaty jsou pro takto velké změny důležité, neboť se v nich mohou utkat všechny proudy, které na institucionální úrovni nemají zastoupení. Tyto proudy se při konfrontaci s většinovými proudy budou přirozeně marginalizovány, avšak dojde k jejich vyslyšení, tudíž bude pro jejich příznivce snazší výsledek deliberace akceptovat. (He 2013, 79) John Dryzek naopak vyzdvihuje spíše debaty o méně důležitých, každodenních záležitostech, které nejsou tolik zásadní. Snáze tak dochází k propojování diskurzů a vytváří se společný komunikační prostor, který Dryzek považuje za stěžejní. (He 2013, 64)

3.6.1. Systémový přístup k deliberativní demokracii

Při bližším zkoumání deliberativní demokracie podle Jane Mansbridgeové, Seyly Benhabib nebo Johna Dryzeka vyvstává otázka, v čem tedy spočívá deliberativní demokracie, pakliže jejím primárním účelem není organizace veřejných debat. Rozeberme zde tedy podrobněji, co je myšleno systémovým přístupem k deliberativní demokracii.

Jak již bylo výše zmíněno, tento přístup zahrnuje do deliberace veškeré formy komunikace, zdroje informací i názorové proudy, třebaže se může jednat o vnitřně nedemokratické skupiny, nátlakové či manipulující formy komunikace či radikální názorové proudy. Systémem je v tomto pojetí sada rozlišitelných, diferencovaných, ale do jisté míry vzájemně závislých částí, obvykle s rozdělenými funkcemi a dělbou práce, spojených tak, aby tvořily komplexní celek, což vyžaduje jak diferenciaci, tak integraci těchto součástí. Deliberativním systémem je myšlen systém, který obsahuje komunikaci jako prostředek k řešení konfliktních politických situací a problémů, a to skrze argumentaci, dokazování, vyjadřování a přesvědčování vycházející z relevantních přesvědčení. Z normativního hlediska by systém měl být posuzován jako celek, ale zároveň by měla být posuzována každá jeho část zvlášť. V praxi se pak jedná o systém více menších lidových iniciativ a porot vybraných náhodně, které nezávisle na sobě diskutují o různých otázkách, zároveň však se odehrávají diskuse odborníků, politiků na všech úrovních, do debat vstupují zájmové organizace, neziskové organizace atp. Proces se tak odehrává na všech úrovních a vstupují do něj rozliční aktéři, z nichž každý přináší nejen svůj pohled, ale zároveň může jednat o odlišných aspektech problému či podílet se na vypracování specifických částí, tudíž se zde rovněž uplatňuje dělba práce. (Mansbridge a kol. 2012, 4 - 6)

Deliberace je takto konceptualizována bez hranic, odehrává se uvnitř subnárodních jednotek, národních států, mezi nimi či v mezinárodních organizacích. Stát je rovněž v tomto přístupu považován za suveréna, ovšem nikoliv za středobod deliberace, jak jej vnímá Habermas. Zastánci systémového přístupu nesdílejí Habermasův názor, že zatímco rozhodnutí vychází z centra, tedy od vlády, deliberace postupuje od periferie směrem k centru v koncentrických kruzích. Systémový přístup považuje deliberaci za proces prostupující společností. (Mansbridge a kol. 8 - 10).

3.7. Shrnutí

Teorie deliberativní demokracie, jak bylo v této kapitole představeno, zahrnuje celou řadu proudů a přístupů. V této práci byly zkoumány především aspekty legitimacy a reprezentativity deliberativních orgánů a rozhodnutí, která přijímají. Deliberativní demokracie by však neměla být redukována pouze na plenární občanské debaty organizované za účelem vyřešení určité otázky či problému. Deliberativní demokracii zahrnuje též neorganizovanou komunikaci napříč společností, komunikaci uvnitř společenských a zájmových skupin či politických stran atd.

Na závěr je možno klást si otázku, jak tedy uplatnit deliberativní prvky v praxi. V zásadě lze teorii deliberativní demokracie z tohoto hlediska rozdělit na dva proudy, a to na část, která považuje za základ demokracie komunikaci ve veřejném prostoru prostřednictvím institucí, organizovaných debat či jiných forem shromáždění. Druhým úhlem pohledu na deliberativní demokracii je podpora neorganizovaných občanských debat, které se mohou odehrávat jak ve veřejném, tak v soukromém prostoru a kde hodnota argumentu není měřena jeho racionalitou. I tyto debaty však mohou vyústit v organizovaný celek deklarující určitý postoj ve vztahu k výkonné moci, zásadním rozdílem však je, že vznikají zespoda, z občanské společnosti.¹⁴ Model organizovaných debat naopak předpokládá iniciativu shora. Praktickému uplatnění deliberativních přístupů se bude věnovat šestá kapitola této diplomové práce.

¹⁴ Více se tímto tématem zabývá Dryzek (2001).

4. Teorie demarchie

4.1. Úvod

V samých počátcích demokracie měl los své nezastupitelné místo. Metodu losování dnes známe především ze světa sportu, televizních loterií či dětských her. Ve veřejné sféře se setkáváme s losem například při veřejných zakázkách, ve Spojených státech pak jako s metodou výběru soudní poroty. Jako instituce výběru zástupců však dnes již los prakticky neexistuje, ačkoliv v textech zabývajících se klasickou teorií demokracie zjistíme, že právě losování je demokracií vlastní. Volby, v našem světě naprosto přirozená součást demokracie, je naopak v původním významu vlastní aristokracii a oligarchii.

Losování coby metoda výběru reprezentantů pro výkon politické moci je v klasické teorii demokracie klíčovou institucí, která jediná je zárukou skutečné vlády lidu. Hned v počátku je však třeba podotknout, že nikdy v historii se nestalo, že by losování bylo používáno jako jediná metoda obsazování veřejných funkcí.

4.2. Využití metody losování v Athénách

Politický systém Athén pátého čtvrtého a století před naším letopočtem je obdobím, k němuž se do dnešní doby obrací teoretikové demokracie. Obvykle se athénská demokracie označuje jako přímá. Přímá demokracie z dnešního pohledu však znamená v podstatě totéž co referendum, tedy lidové hlasování o konkrétní otázce. Bernard Manin však vysvětluje, že označení přímá demokracie a její protiklad, demokracie reprezentativní, netkví v zásadě v tom, že v přímé demokracii rozhoduje lid sám a v demokracii reprezentativní skrze zástupce, nýbrž v tom, že v athénské přímé demokracii je rozhodování přeneseno (také) na orgány, které jsou obsazovány formou losu občany, zatímco reprezentativní demokracie spočívá ve volení zástupců. (Manin 2002, 41)

Kniha Bernarda Manina „*Principy reprezentativní vlády*“ podává ucelený výklad fungování losu v antických Athénách. Politický systém antických Athén kombinoval jak princip losování, tak princip voleb. Nutno též připomenout fakt, že Athény 5. a 4. století měly zhruba 20 000 občanů¹⁵ a ucházet o úřady se mohl kterýkoliv občan starší třiceti let. Losování se zde používalo zhruba 200 let a skončilo spolu s demokracií

¹⁵ Benéites (2005) uvádí 40 000 – 60 000 občanů.

v roce 312 před našim letopočtem (Dowlen 2008, 27). Pozoruhodným faktem je, že třebaže se v Athénách používal los a volby zároveň a obě metody byly nahlíženy jako více méně sobě rovné, volby jsou pro nás dnes v podstatě jediným prostředkem výběru zástupců, zatímco los prakticky vymizel.

V Athénách byla losem obsazována řada funkcí. Nejdůležitější z nich byli výkonní úředníci, tzv. magistratura (archai), heliastai, orgán čítající 6000 občanů, z něhož se obsazovaly místa v lidových soudech – dikasteria a nomothetai a dále rada (bulé). (Benéites 2005, 12 – 15) Zejména nomothetai se stal ve 4. století jedním z nejdůležitějších orgánů, neboť lidové shromáždění (ekklesia) bylo zbaveno funkce přijímání zákonů, které připadlo právě nomothetai, který vydával zákony (psané normy s univerzální platností), zatímco lidovému shromáždění přináleželo vydávání dekretů. Manin takto vyvrací tvrzení, že by losem byly voleny spíše méně významné orgány. (Manin 2002, 22) Pravdou však je, že nejdůležitější úřednické posty (oblast financí či vojenství) stále náležely voleným úředníkům, stejně jako souzení závažných zločinů, které bylo vyňato z působnosti lidových soudů. I přesto však nelze o metodě losu hovořit jako o metodě výběru druhého řádu.

4.2.1. Význam losování v Athénách

Důležitější než výklad a podrobný rozbor pravomocí losovaných funkcí je zamyšlení se nad samotným významem losu, jeho praktickým dopadem na demokracii a účelem, proč byl pro volení určitých funkcí v Athénách využíván. Los může být pojat jako princip, který má pro demokracii hned několik významů. Prvním z nich je význam v oblasti občanské rovnosti. Metoda losu nepočítá se vstupními parametry, které musí vylosovaný splňovat, chybí mu oligarchické i aristokratické prvky, které se mohou vyskytnout při volbách. Jak píše Manin (2002) všichni občané Athén mohli požádat o zařazení do losování bez ohledu na svůj majetek či původ¹⁶.

Metoda losu měla dále velký význam pro naplnění jednoho ze základních demokratických principů – alternace u moci. U pozic obsazovaných pomocí losu bylo setrvání ve funkci omezeno. Funkci úředníka mohl občan vykonávat pouze jeden rok v kuse a maximálně dvakrát za život, oproti tomu u volených funkcí bylo možno mandát opakovat. S principem volby totiž souvisela nutnost umožnit občanům zvolit

¹⁶ Občané Athén byli rozděleni do několika tříd podle majetku a původu, tyto parametry hrály roli například při výběru volených úředníků.

toho, koho skutečně chtějí, lhostejno kolik mandátů po sobě vykonává. Ideálem athénskému občana byl ten, kdo dokáže vládnout druhým, ale zároveň mu může být vládnuto. Právě tato premisa úzce souvisí s principem alternace. Díky metodě losování zde byla šance, že ten, komu je danou chvílí vládnuto, bude v budoucnu vládnout sám, což mělo vést k tomu, aby vládnoucí neuplatňovali jakoukoliv zvůli, která by škodila lidu, jelikož jejich mandát byl pevně omezen a bylo pravděpodobné, že ve zvůli by pokračovali nástupci. Stejně tak měl tento princip zabraňovat tomu, aby občané odpírali poslušnost, neboť sami se mohli stát těmi, kdo ji budou vyžadovat. Právě možnost zařadit do losování jakéhokoliv občana umožňovala princip střídání u moci – při malém počtu občanů a krátkém funkčním období by v případě, že by počet kandidátů byl omezen kritérii či by záleželo na tom, kdo je ochoten ucházet se o hlasy, by mohlo snadno dojít k zablokování systému. (Manin 2002, 28 – 31)

S výše uvedeným souvisí také to, že los rovněž vedl k tomu, že určité funkce v kolektivních orgánech zastávali občané – laici, nikoliv političtí profesionálové. Panovala totiž obava, že pokud by se do těchto kolektivních orgánů dostávali pouze profesionálové, hrozilo by, že daný úřad zcela ovládnou a budou vládnout bez ohledu na lid. Kolektivita rozhodování losovaných orgánů měla (spolu s principem střídání u moci) zamezit zvůli určité skupiny či jednotlivce. (Manin 2002, 32)

Poslední význam losu spočíval v ochraně před vlivem majetných občanů na politické úřady. Dnešní terminologií bychom mohli los označit za prostředek proti korupci.

4.3. Uplatnění losování v dalších systémech

Zejména poslední zmíněný význam losu se zachoval v některých pozdějších systémech. Los jako takový se již v takové míře, v jakém jej užívaly antické Athény, nikdy neobjevil. Důvodů je hned několik – los je především alternativou k dědičnému principu – který, jak je obecně známo, ve světě dominoval až do moderní doby. Obecně též na dlouhou dobu vymizel pojem občanství.

Princip losu dále v historii nalezneme okrajově v antickém Římě, kde již však postrádal význam občanské rovnosti a využíval se k volbě spíše méně významných funkcí¹⁷. Společným prvkem losování v Athénách a v Římě bylo zejména to, že bylo

¹⁷ Komise lidu (comitia), někteří centurioni.

využíváno coby demokratický prvek zároveň s prvky oligarchickými a aristokratickými. (Manin 2002, 44 – 45) V římském podání však byl los zcela evidentně těmito prvky převálcován.

Ve středověku můžeme los nalézt v obdobně okleštěné podobě v italských středověkých republikách, kde byl využíván k volbě úředníků za účelem omezit mocenský boj ve městech¹⁸. Jak vidno, původní athénské významy losu zde již nenalezneme, i přesto je i zde los ztotožňován s ideou republikanismu. Los prakticky zaniká se zánikem Benátské republiky v roce 1797.

Pakliže přijmeme fakt, že los byl zcela legitimní součástí demokracie a pro své charakteristiky nepředpojatosti a nezaujatého výběru byl ještě v 18. století považován za prvek republikanismu, je třeba si klást otázku, jak je možné, že jak Velká francouzská revoluce, tak Americká revoluce s tímto prvkem nepracovaly a zcela přijaly koncept voleb jako jediný možný výběr zástupců. Autorka tohoto textu vidí jako jeden z důvodů nepřijetí losu jako možné metody obsazování úřadů náhodný charakter losování, který je v rozporu s osvícenskou racionalitou a voluntarismem. Manin v této souvislosti argumentuje, že v moderních reprezentativních demokraciích existuje požadavek schválení reprezentanta těmi, jež reprezentuje. Pokud dochází k losování, žádné takové schválení daný reprezentant nemá¹⁹. (Manin 2002, 237)

4.4. Možnosti využití losování v moderní demokracii

V dnešní době se setkáváme stále častěji s kritikou voleb a stranické politiky, která s nimi úzce souvisí. V moderních demokraciích, v nichž občané disponují lidskými a občanskými právy, mezi něž patří právo volit i právo být volen, se stále častěji setkáváme s klesající volební účastí i klesáním zájmu o veřejné dění obecně.²⁰ Zejména ve Spojených státech můžeme od druhé poloviny 20. století sledovat snahy o zkoumání konceptů, které by mohly klasickou reprezentativní demokracii založenou

¹⁸ Více o losování v italských městech vizte Manin (2002) a Dowlen (2007).

¹⁹ Manin však též na jiném místě uvádí, že i losování zástupci mohli podléhat jistému procesu schvalování, neboť každý občan mohl vznést návrh na odvolání vylosovaného úředníka, pokud měl pocit, že nevykonává svůj úřad správně. Pokud soud uznal návrh jako oprávněný, občan byl svého úřadu zbaven. Schválení tedy probíhalo, ovšem až *aposteriori*.

²⁰ Problematikou volební účasti se zabývá například Lukáš Linek v knize *Kam se ztratili voliči? Vysvětlení vývoje volební účasti v České republice v letech 1990 - 2010*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2013. ISBN: 978 - 80 - 7325 - 314 - 1, nebo Ben Saunders ve článku *The Democratic Turnout 'Problem'*, *Political Studies Association*, Vol. 60, pp. 306 – 320.

téměř výhradně na volbách inovovat.²¹ V teorii demokracie se proto objevují nové proudy jako např. teorie hledání konsensu, do níž spadá výše rozebraná teorie deliberativní demokracie, kosmopolitní demokracie, teorie přímé demokracie a různé jiné známé či méně známé, utopické i praktické koncepty. Existuje také myšlenkový proud, který se zabývá losem coby alternativou k volbám. Nejnámější teorií v této oblasti je teorie demarchie, jejímž hlavním (a prakticky jediným) zastáncem je australský politolog John Burnheim, jehož dílo *Is democracy possible* bude v této práci dále rozebíráno.

4.5. Teorie demarchie

John Burnheim teorii demarchie představil poprvé ve své knize „*Je demokracie možná?*“ (*Is Democracy Possible?*) vydané v roce 1985. Tato kniha byla vydána znovu s úpravami v roce 2006. První vydání knihy pracuje s bipolárním světem a Burnheim sám ji řadí mezi díla hledající tzv. „třetí cestu“. Burnheimova kniha pracuje nejen s teorií voleb a jejími alternativami, ale rovněž se pokouší o analýzu ekonomicko – sociálních vztahů.

Jak již název teorie napovídá, demarchie v sobě kombinuje prvky demokracie a anarchie. Demokratickým prvkem v demarchii je výběr orgánů losem, anarchistickým pak vize organizace společnosti na bázi samosprávných, malých skupin řešících vždy konkrétní otázku či problematiku bez nutnosti existence státu.²² Kombinací těchto prvků vzniká demarchie, tedy systém, kde namísto státu existují menší, losem volené orgány (Burnheimem nazývané *bodies* - tělesa), jejichž agendou je jak rozhodování, tak provádění implementace rozhodnutí, přebírají tedy nejen funkce legislativních orgánů a vlády, ale i byrokracie. Stát je sice jedním z nezákladnějších identifikačních prvků člověka, ale z hlediska globálních zájmů lidstva je podle Burnheima nežádoucí, existují totiž oblasti (např. ekonomika, ekologie), které jsou společné pro všechny, a není správné, že se řeší v rámci národních států, jelikož se tímto omezuje možnost komplexního řešení. (Burnheim 2006)

²¹ V této souvislosti lze poukázat například na prvky přímé demokracie inkorporované do politického systému Kalifornie, o kterých píše Fareed Zakaria (2004) v knize *Budoucnost svobody*. Vyd. 1. Praha: Academia. ISBN: 80-200-1285-0.

²² Nutno podotknout, že si sám uvědomuje nereálnost a utopičnost této teze. V předmluvě nového vydání knihy z roku 2006 dodává, že jeho cílem bylo vyvolat diskusi na toto téma, což se však příliš nepodařilo.

4.5.1. Kritika demokratických voleb podle teorie demarchie

Reprezentativní demokracie má z hlediska teorie demarchie základní deficit, totiž že ve skutečnosti není reprezentativní. Volby jsou metodou delegace rozhodovacích pravomocí, ovšem zvolení zástupci nejsou delegáty a nemusí dělat, co si občané přejí. Volby tak jsou pouhým výběrem zástupců, nikoliv politickým rozhodnutím lidu. (Martin, Carson 2009, 6) Brian Martin a Lyn Carson rovněž uvádějí, že reprezentativitu částečně znemožňují samy politické strany, které nabízejí kandidáty na základě vlastního předvýběru, zvolený kandidát je pak reprezentantem spíše politické strany než lidu.

Stranické aparáty z hlediska teorie demarchie zabraňují skutečně rovnému právu na kandidaturu, neboť ve většině systémů je nemožné být zvolen bez podpory strany. Tímto demarchistická kritika naráží rovněž na problematiku volebních kampaní, které svou nákladností znemožňují rovné šance na kandidaturu a vedou k oligarchizaci systému. Ve výsledku jsou pak kandidáty ve volbách nikoliv reprezentanti komunit, ale příslušníci vyšších vrstev společnosti, kteří prošli stranickým aparátem. (Carson, Martin 2009, 3) Vládnoucí vrstva je tak vinou voleb homogennější, než je společnost jako taková. Los naopak podle Jamese Fishkina podporuje vstup žen a menšin do politiky. (Zeitoun a kol. 2012, 5)

Ideálem demokracie podle Burnheima je stav, kdy člověk má možnost ovlivňovat rozhodování o tom, co se přímo týká jeho „materiálního legitimního zájmu“, čímž má Burnheim na mysli oblasti, v nichž je člověk přímo zainteresován či se jej přímo dotýkají. (Burnheim 2006) Volené centralizované orgány se musí zabývat širokou škálou různých, vzájemně nesouvisejících problematik. Na volené zástupce jsou pak proto kladeny vysoké nároky a ani pro vzdělaného odborníka není reálně možné, aby se kompetentně orientoval v každé oblasti, kterou daný orgán projednává.

Burnheim navrhuje alternativní systém, v němž by klíčovým prvkem byl los, který by zcela nahradil volby. Volby dle Burnheimova přesvědčení zcela postrádají svůj racionální charakter. Burnheim soudí, že člověk je schopen se velmi dobře orientovat na poli svých materiálních legitimních zájmů, někteří lidé potom mají schopnost orientovat se i v širších souvislostech, i přesto však je jejich rozhodnutí legitimní a zcela racionální pouze tehdy, týká-li se diskutovaná otázka jejich zájmu. Tzv. disponibilní hlasy voličů, kteří tento zájem v dané věci postrádají, se stávají předmětem „kupování“ hlasů

politickými stranami, lobbystickými či profesními organizacemi. V praxi proto občan nemá jasné preference, mnohdy ani dostatečné informace či analytické schopnosti pro skutečně racionální rozhodnutí. Volby proto nejsou obrazem preferencí obyvatelstva. (Burnheim 2006) V tomto ohledu je možno sledovat podobnost s kritikou agregativního pojetí demokracie i v teorii deliberativní demokracie. Stejně jako Burnheim i Dryzek či Manin tvrdí, že jedinec ve skutečnosti nedisponuje jasnou sadou preferencí a není možné, aby byl informován o problematice komplexně ze všech úhlů pohledu. Zatímco deliberativní teorie se pokouší zvýšit informovanost pomocí debat, demarchie směřuje spíše k tomu, aby jedinec vstupoval do veřejného dění pouze v těch oblastech, kde disponuje legitimním zájmem, tudíž lze předpokládat, že v této oblasti jasnou preferencí disponuje a je schopen ji uplatnit. Toto však samozřejmě neznamená, že by v demarchii nebyl prostor pro diskuzi, právě naopak stěžejní činností losovaných skupin je diskuze na dané, úzce vymezené téma.

Nahrazením byrokracie losovanými tělesy s partikulární agendou by rovněž dle Burnheima zásadně omezilo korupci. Samotná metoda losu byla již v antice a středověku používána mimo jiné i právě z toho důvodu, že eliminovala možnost korupce. Burnheim však hovoří nejen o omezení korupce v souvislosti s volbami a zvolenými zástupci, ale rovněž korupci v byrokratickém aparátu, který tím, že je rozdělen mezi jednotlivá tělesa, ztrácí svůj centralistický charakter, a je tudíž podroben přísnější kontrole.

4.5.2. Podoba demarchického systému

Systém, který Burnheim navrhuje, počítá s nahrazením centralizované vlády autonomními tělesy, jejichž složení by bylo losováno ze zájemců o danou tematiku. Tato tělesa pro různé problémy by navíc vzájemně komunikovala a koordinovala se navzájem, tedy fungovala na systému sítě. Burnheim se neobává možnosti nekompetentnosti či selhání těchto těles, neboť jejich agendy by byly pouze omezené, takže při selhání jednoho tělesa by nenastal žádný závažný problém. Nad těmito tělesy by stála tzv. *higher – order bodies*, do nichž by menší tělesa mohla delegovat své zástupce, ovšem stupeň centralizace by měl být nejnižší možný. Systém losovaných těles tvořených občany by byla nahrazena, jak již bylo řečeno výše, také byrokracie. (Burnheim 2006)

4.5.2.1. Reprezentativita a legitimita v demarchii

Hlavním kritériem pro výběr občana účastnícího se losování je zájem na dané problematice. Tímto se koncept značně odlišuje od losovaných funkcí v antických Athénách, kde nebylo nutné ani žádoucí, aby člověk, který se chce účastnit losování, měl eminentní zájem na náplni dané funkce či byl v dané problematice odborníkem. Burnheim připouští, že náhodným výběrem účastníků budou vybráni i nekompetentní jedinci, ovšem reprezentativní charakter demarchických komisí považuje Burnheim za vyšší hodnotu než kompetentnost. Jakýkoliv požadavek na kvalifikaci členů komisí by znamenal snížení reprezentativity, neboť pakliže má být jakýkoliv orgán reprezentativní, musí odrážet strukturu obyvatelstva. Nekompetentnost pak přestává být problémem, pakliže je agenda tělesa omezena - i neodborně vzdělaný jedinec pak má možnost zjistit si dostatek relevantní informací, aby byl schopen danou problematiku posoudit. (Burnheim 2006) V konečném důsledku je možno takto dosáhnout vyšší kompetentnosti v orgánech veřejné správy než u volených centralizovaných orgánů, jejichž agenda je natolik široká, že ani odborník není schopen rozhodovat zcela kompetentně ve všech jejích oblastech. Frey, Zeitoun a Osterloh pak označují nekompetentnost za mnohdy přínosnou vlastnost losem vybraných zástupců, neboť marginalizované hlasy mohou přinést novou kreativitu do procesu rozhodování díky takzvané naivitě - užitečné ignoraci převládajících teorií a názorů. (Zeitoun a kol. 2012, 5)

Legitimita i reprezentativita je v demarchii zajištěna prostým předpokladem existence základních lidských práv, díky nimž má každý možnost stát se členem správních těles, a to v míře, jakou sám uzná za vhodnou. Metodou losu systém garantuje reprezentativitu těles. Rozhodnutí těchto těles jsou legitimní, neboť každý člověk měl možnost se účastnit losu v těch oblastech, které považuje za oblasti svého legitimního zájmu. (Burnheim 2006) Vystává zde však otázka odpovědnosti. Je totiž na místě se ptát, jak může být u losovaných těles zajištěno, že jejich jednání bude spravedlivé a v souladu s obecnou vůlí, pakliže členové neskládají účty v dalších volbách. Burnheim se s tímto problematickým aspektem vyrovnává akcentováním vzájemné propojenosti těles, kdy tato tělesa podléhají vzájemné kontrole, případně kontrole ze strany vyšších těles. Zároveň také Burnheim namítá, že členové těles sami podléhají rozhodnutím, která přijali, tudíž by nemělo docházet k tomu, že budou přijímána špatná rozhodnutí. Stejně jako uvádí Manin (2002, 28 - 31), výběr pomocí losu je pojistkou k tomu, že jedinec si nemůže být jist svým setrváním ve funkci, musí proto pohlížet na rozhodnutí i

z pohledu běžného občana, protože se jím může kdykoliv stát. Stejně tak občan se podrobuje rozhodnutím, jelikož se skrze losování může stát tím, kdo poslušnost bude vyžadovat.

4.5.2.2. Společenské uspořádání podle teorie demarchie

Stejně jako teorie deliberativní demokracie i demarchie pracuje s předpokladem, že moderní společnosti jsou společnostmi pluralitními. Burnheim proto počítá s konflikty uvnitř těles i mezi občany samotnými, ovšem je toho názoru, že rozdíly ve společnosti nejsou tak zásadní, aby nebylo možno demarchii realizovat. (Burnheim 2006)

Frey, Osterloh a Zeitoun považují demarchii za systém usnadňující stabilitu, jelikož díky náhodnému výběru dojde k reprezentaci všech proudů obsažených v pluralitní společnosti. (Zeitoun a kol. 2012, 5) Za největší zdroj rozdílů ve společnosti pak Burnheim považuje strukturu vlastnických vztahů v kapitalistických společnostech, proto jeho teorie zahrnuje i požadavek správy velkých podniků rovněž pomocí losem vybíraných těles.²³ Připouští však i existenci oblastí, v nichž není možné, aby zainteresované subjekty došly ke shodě. V takovém případě navrhuje problém rozsoudit nezávislou porotou vylosovanou z jedinců, kteří ke konkrétnímu případu mají neutrální postoj, avšak řeší obdobnou problematiku, tudíž disponují relevantními znalostmi. (Burnheim 2006)

Třebaže Burnheimova koncepce demarchie pracuje s radikální proměnou společnosti, tato proměna by neměla nastat náhle pomocí převratu či jiné radikální změny, ovšem postupně vyrůst z občanských iniciativ, nevládních organizací či jiných forem nestátního aktivismu, ovšem i zapojení státu do těchto iniciativ je možné. Demarchie je podle Burnheima spíše než předpovědí, jak by měl svět fungovat, pouze návrhem, jak by mohl vypadat skutečně demokratický systém, který by naplňoval ideál vlády lidu. Burnheim vyzdvihuje především tolerantní a egalitářský základ systému, který umožňuje, aby lidé s odlišným ideovým, etnickým či náboženským založením společně jednali o budoucnosti obce a přijímali rozhodnutí. Důležitou pojistkou systému je vzájemná prostupnost skupin, tedy možnost, aby se občan kdykoliv ucházel o místo ve skupině, která řeší problematiku, v níž vidí svůj legitimní zájem. Vzájemné propojení

²³ Úplné odstranění soukromého vlastnictví však teorie demarchie nepožaduje, pod správu losovaných těles by měly přejít jen velké podniky.

a kontrola skupin pak zabraňuje zhroucení systému. S možnou námitkou, že běžný občan nemá čas věnovat se vedle svého zaměstnání i správě věci veřejných, se Burnheim vyrovnává tím, že tělesa v demarchii by se zabývala vždy pouze jednou konkrétní problematikou, tudíž by nekladla na účastníky vysoké nároky, navíc Burnheim předpokládá, že občan se bude ucházet o účast pouze v těch tělesech, která se zabývají problematikou, která se jej nějakým způsobem dotýká, tudíž již při vstupu disponuje základními informacemi. Občan se v demarchii může ucházet o členství v libovolném počtu těles právě podle toho, kolik je schopen těmto záležitostem věnovat úsilí, neboť činnost v tělesech není honorována.

4.5.3. Shrnutí

Demarchii je nutno vnímat jako teorii vytvořenou v kontextu bipolárního rozdělení světa v rámci hledání tzv. třetí cesty. Brian Martin uvádí, že demarchie je spíše skutečnou demokracií, tedy vládou lidu, avšak Burnheim považoval za nutné přijít s novým termínem, jelikož termín demokracie je příliš silně spjat se stávajícím systémem. (Martin 1992, 11) Teorie demarchie se pokouší vyrovnat nejen s nerovností, kterou generuje systém reprezentativní demokracie založený na volbách, ale rovněž s nerovností, kterou generuje kapitalismus. Burnheim v novém vydání své knihy *Is democracy possible* reflektuje právě tuto část teorie a ustupuje od myšlenky odstranění kapitalistického řízení ekonomiky. (Burnheim 2006) Burnheim rovněž upozorňuje, že demarchie je pouhým návrhem, jak by bylo možno spravovat společnost bez státu a byrokracie. Teorie demarchie je alternativou v pravém slova smyslu, pracuje s úplným zrušením státu a byrokracie a jejich nahrazením samosprávnými organismy či případnými vyššími tělesy, do nichž ovšem zástupci budou delegováni z nižších těles a rovněž losováni.

V akademickém světě zůstala teorie demarchie prakticky bez větší odezvy. Ačkoliv Burnheim popírá, že by se jednalo o utopickou vizi, je na místě konstatovat, že demarchie utopií je. Burnheim bývá často citován, jedná-li se o možnosti občanské participace prostřednictvím losovaných komisí, rad či porot, teorie jako celek však zůstává v podstatě nepovšimnuta. Demarchii lze pak chápat jako ideální typus, z něhož v praxi lze přejímat určité prvky.

Náhodný výběr zástupců pro komise, rady, poroty, diskusní fóra či dokonce dozorčí rady podniků se nabízí jako jeden ze způsobů řešení vyšší míry participace

občanů na veřejném dění, zastavení klesajícího zájmu o politiku a dosažení větší reprezentativity demokratického systému. Výhodou losovaných orgánů je především jejich nestrannost. Jak demonstruje Oliver Dowlen (2008) na modelovém příkladu losované občanské komise v Kanadě, o které bude rovněž řeč v šesté kapitole, nepolitičnost a nestrannost výběru pomocí losu se pro občany ukazuje jako přitažlivá, neboť v losovaných komisích nevystupují jako zástupci politické strany, odborové organizace či jiného sdružení, ale sami za sebe. (Dowlen 2008, 46) Výhodou účasti na shromáždění, jehož účastníci byli losováni, tedy je, že účastník „neztratí tvář“, jinými slovy nemusí být nutně spojen s politickou stranou, jako je tomu v drtivé většině případů při kandidatuře ve volbách. (Zeitoun 2012, 5) Možnost zúčastnit se jednání na základě náhodného výběru pak může oslovit širší skupinu lidí. Tato metoda by se tak mohla stát lékem na klesající zájem o veřejné dění.

5. Problematické aspekty a kritiky deliberativní demokracie a demarchie

Deliberativní demokracie a demarchie nabízejí alternativu k agregativnímu pojetí demokracie a kladou si za cíl představit systém, který by nedostatky reprezentativních demokracií, jak je známe dnes, překonal a zajistil politickým rozhodnutím především vyšší legitimitu a reprezentativitu. Obě teorie však mají řadu problematických aspektů, které je nutno podrobit kritice.

5. 1. Pojetí občana v teorii deliberativní demokracie a demarchie

Rozbor problematických aspektů teorií deliberativní demokracie a demarchie začneme u problematiky, která je oběma konceptům společná, tedy u premisy, že politické rozhodování by mělo být především v rukou lidu. Teorie deliberativní demokracie předpokládá, že jedinec je schopen diskutovat o veřejném zájmu (ať již v organizovaných debatách nebo neformálně v interakci s druhými), teorie demarchie rovnou předpokládá schopnost přijímat politická rozhodnutí. Toto pojetí občana má hned několik úskalí, předpokládá totiž nejen intelektuální schopnosti, ale i jistou úroveň morálních a etických zásad a v neposlední řadě zájem o veřejné dění. Tyto aspekty si nyní rozebereme podrobněji.

Zájem občanů o veřejné dění je těžko zjištělnou hodnotou, jejímiž ukazateli mohou být průzkumy veřejného mínění, volební účast či rovněž například míra angažovanosti občanů jinými způsoby, jakými jsou petice, demonstrace apod. Jako nejprůkaznější způsob zjištění zájmu veřejnosti o politické dění je volební účast. Z fenoménu celosvětově klesající volební účasti²⁴ by se tak dalo usuzovat, že zájem o jiné formy participace je ještě nižší, což tvrdí například Zakaria. (Zakaria 2001, 202) Tento nezájem o veřejné dění je podle Zakarii zapříčiněn vyšší mírou transparentnosti, díky níž se politika ukazuje občanům jako zkorumpované prostředí ovládané zájmovými skupinami. Saunders však vysvětluje nižší volební účast i spokojeností s politikou a nechutí měnit status quo. Stoupající volební účast naopak může naznačovat, že se občané cítí v ohrožení, což je mobilizuje. (Saunders 2011, 203) Pouze z volební účasti

²⁴ O níž píše např. Zakaria v knize *Budoucnost svobody* (2001). Praha: Academia.

tak není možno vyvozovat, jaký by ve společnosti byl případný zájem o jiné způsoby participace. Ve státech s volební povinností pak tento ukazatel ztrácí relevanci úplně.

Michael Neblo a jeho spolupracovníci se domnívají, že negativní obraz politiky v očích veřejnosti není zapříčiněn politikou jako takovou, ale selháním demokracie v jejím zúžení na boj o moc. (Neblo a kol. 2010, 1). Podle Richarda Posnera je společnost apatická vůči politické sféře a nedostatečně vzdělaná na to, aby mohla pochopit její složitost. Zatímco motorem zlepšování politiky prováděné elitami je soutěž o znovuzvolení, u občanských debat či losovaných orgánů nelze tuto soutěživost předpokládat. Právě proto, že u běžných občanů se tato soutěživost nevyskytuje, nelze očekávat, že by měli zájem participovat na veřejných deliberacích. (García Jaramillo 2006, 157 - 158) Kolektiv autorů pod Neblovým vedením však skrze průzkumy veřejného mínění v USA dokázal, že právě ti, již k volbám nechodí z důvodu znechucení stranickou politikou, by byli ochotni zapojit se do procesu deliberace. Tito autoři prokázali,²⁵ že zájem o deliberaci je v USA vyšší, než předpokládají kritici. (Neblo a kol. 2010, 17)

Dalším problematickým bodem v pojetí občana podle zkoumaných teorií je jeho schopnost racionálního rozhodování. Joseph Schumpeter považuje vstup mas do veřejného prostoru za nebezpečný, neboť podle něj masy nejsou schopny sebekontroly. Davové chování občanů znemožňuje racionalitu uvažování a naopak napomáhá projevům nejnižších lidských pudů. Veřejné shromáždění je proto pouze příležitostí, aby vyšly napovrch jen ty nejzákladnější akce, kterých jsou lidé schopni. Běžný člověk rovněž není schopen pochopit složitou argumentaci a snáze inklinuje k jasným a jednoduchým argumentům, čímž je snadno manipulovatelný. (Sanders 1997, 4 - 5) Tento argument podporuje Richard Posner tvrzením, že polovina populace má IQ nižší než 100 bodů, zatímco problematika správy věcí veřejných je komplexní záležitost. (García Jaramillo 2006, 157)

Občan z pohledu deliberativní demokracie a demarchie je pak podle Sanderse (1997) v podstatě abstraktním pojmem. Jak deliberativní demokracie, tak demarchie jsou situovány do pluralitní společnosti, kde existují přirozené nerovnosti a rozdíly mezi

²⁵ Autoři uvádějí, že celých 83 % dotazovaných uvedlo, že by měli zájem zúčastnit se deliberace, z toho 27 % dotázaných by označilo svůj zájem za "extrémní", 20 % dotazovaných uvedlo, že jejich zájem "není až tak velký" a pouze 5 % neprojevovalo zájem žádný. Podrobné výsledky průzkumu jsou zveřejněny ve článku: NEBLO, Michael A., a kol. (2010): Who Wants to Deliberate and Why?. *American Political Science Review*. Vol. 104. No. 3., p. 1 - 18.

občany, i přesto jsou však občané považováni v diskusi za sobě rovné, ačkoliv takováto rovnost je v praxi nemožná, neboť každý člověk disponuje rozdílnými schopnosti formulace argumentů, zvažování alternativ i nakládání s informacemi.

5. 2. Problematické aspekty deliberativní demokracie

John Dryzek (2002) dělí kritiky deliberativní demokracie do dvou základních kategorií - kritiku ze strany teorie sociální volby a kritiku ze strany „difference democrats“. Tyto kritiky se zaměřují na důsledky deliberace, jinými slovy jaký dopad na společnost by měl přenos politického rozhodování na deliberativní pléna.

5. 2. 1. Teorie deliberativní demokracie a teorie sociální a racionální volby

Předmětem teorie sociální volby je podle Dryzeka obava, že deliberativní orgány zahrnující rozdílné názorové proudy nebudou schopny rozhodování. Tyto kritiky vycházejí z Rikerova tvrzení, že podmínky nestrukturovanosti podporované deliberativními demokraty jsou přesně těmi podmínkami, které vedou ke zvůli, nestabilitě a manipulaci v kolektivní volbě. (Dryzek 2001, 12 - 13) Nekompatibilitu s teorií sociální volby, racionální volby a her deliberativní demokracii vytýká i Juan Ugarriza (2009), který upozorňuje, že teorii deliberativní demokracie se nepodařilo dosáhnout uznání tímto teoretickým směrem. (Ugarriza 2009, 446) Z pohledu teorie racionální volby je pak též v deliberativní demokracii a demarchii nereálný předpoklad, že by občan neměl při rozhodování vycházet pouze ze svých vlastních zájmů, ale naopak snažit se přijmout zájmy druhých a dojít ke kompromisu či konsensu. Z hlediska teorie racionální volby je snaha deliberace dospět k závěru, který by odpovídal obecnému zájmu, neodůvodnitelná.

Tato kritika se však může vztahovat pouze na ten proud deliberativní demokracie, který za účel deliberace považuje konsensus nebo kompromis a klade na občany nároky ve formě racionální a přijatelné argumentace a ochoty pokusit se přijmout stanoviska druhých. Teorie deliberace podle Jane Mansbridgeové, Seyly Benhabib či Johna Dryzeka však tyto požadavky takto striktně nevznáší (třebaže s nimi rovněž pracuje). V deliberaci podle těchto autorů mají své místo i osobní zájmy či iracionální argumenty, jejím účelem je pak vytvoření komunikačního prostoru, v němž dochází k výměně informací a přirozeně odtud může vyplývat názor na to, co je

veřejným zájmem. Stejně tak deliberace podle Johna Rawlse²⁶ předpokládá, že každý účastník hledá variantu, která bude pro něj nejvýhodnější, ovšem v ideální deliberaci za závojem nevědomí podle Rawlse by měl mít každý člověk stejnou výchozí pozici, informace i argumentační schopnosti, podle Manina pak ale v podstatě nedochází k deliberaci jako takové, neboť zde chybí pluralita. V Rawlsově pojetí tedy deliberace odpovídá teorii racionální volby, ovšem nikoliv teorii deliberativní demokracie. (Manin, 1987, 347 - 348) Teorie racionální volby je s teorií deliberativní demokracie neslučitelná již ze svého principu - deliberativní demokraté nepředpokládají, že jedinec disponuje pevně danou, jasnou a dostatečnými informacemi podloženou sadou preferencí, aby mohl rozhodovat o tom, jaký je jeho zájem bez nutnosti debaty s ostatními. Deliberace proto přináší zejména informační hodnotu, neboť skrze ni jedinec proniká do problematiky hlouběji a z úhlů pohledu, které mu před tím byly skryty.

5.2.2. Kritika argumentace v deliberaci

Rovněž informační aspekt deliberativní demokracie je možno podrobit kritice. Ugarriza upozorňuje na to, že volná, rovná a neomezená deliberace není schopna regulovat působení manipulativních či lživých argumentů. (Ugarriza 2009, 445) Pakliže by organizátoři deliberace chtěli argumentaci regulovat, debata by začala postrádat své základní aspekty rovnosti a neutrality. S touto námitkou se snaží ve své teorii deliberativní demokracie vyrovnat například Joshua Cohen (2003), který předpokládá, že argumenty tohoto typu budou přirozeně vytlačeny na okraj, neboť v sobě neponesou akceptovatelnost pro ostatní. Člověk podle Cohena nemá žádný důvod k tomu, aby přijal argumenty, které pro něj nejsou akceptovatelné. (Cohen 2003, 348 - 349)

Předpoklad, že neakceptovatelný argument bude přirozeně odsunut na okraj zájmu, však neodráží kritiku stran možnosti manipulace v debatách zcela účinně. Aby takovéto argumenty mohly být snadno odmítnuty, museli by účastníci debaty disponovat minimálně stejnými intelektuálními a argumentačními schopnostmi jako ten, kdo problematický argument přednáší. Jane Mansbridge²⁷ a Janette Karp v této souvislosti rozebírají problematiku moderátorů (*facilitators*) v deliberaci. Přítomnost

²⁶ Rawl se věnuje této problematice ve svém stěžejním díle *Teorie spravedlnosti* (1995). Praha: Victoria Publishing. ISBN: 80-85605-89-9.

²⁷ Jane Mansbridge a její kolektiv se problematice věnují v článku: MANSBRIDGE, Jane; HARTZ-KARP, Janette, AMENGUAL, Matthew, GASTIL, John (2006): Norms of Deliberation: An Inductive Study. *Journal of Public Deliberation*. Vol. 2: Iss. 1, Article 7.

těchto dobrovolníků a odborníků by měla deliberaci zajistit dostatek relevantních a co nejobjektivnějších informací a zajištění férovosti debaty.

Požadavek racionality a akceptovatelnosti argumentu, jak jej chápe Habermas a Cohen je rovněž častým terčem kritiky, neboť může snadno vést k exkluzivitě namísto požadované inkluzivity deliberace. Deliberativní demokracie kritizuje agregativní pojetí za to, že nebere v potaz hlas menšin, materiálně slabých či jinak znevýhodněných skupin, naopak v deliberaci mají i tyto skupiny dostat prostor pro vyjádření a jejich postoj má být zahrnut do rozhodování. Znevýhodněné skupiny mají v agregativním přístupu menší šanci hájit své zájmy, neboť vinou horších životních podmínek nejsou dostatečně reprezentovány. Tyto horší životní podmínky a z nich pramenící horší vzdělání, tedy i slabší argumentační schopnosti však nutně budou přítomny i v deliberaci. Pokud by se pak striktně aplikoval požadavek racionality a akceptovatelnosti argumentu, byly by tyto skupiny v podstatě vyloučeny, protože by tuto podmínku nebyly schopny splnit. (Ugarriza 2009, 446) Cass Sustein dokonce z tohoto důvodu považuje deliberaci za prostředek vlastní republikánskému pojetí, neboť má exklusivistický charakter, který je zajištěn požadavkem kultivovanosti debaty. Nepřímo se takto vylučuje účast žen, etnických menšin a sociálně slabých. (Sanders 1997, 3) Dryzek či Mansbridgeová však na požadavku racionality a akceptovatelnosti argumentu nelpí, a to právě proto, že jak píše například Benhabib, takto by debata byla vyhrazena jen pro racionálně uvažující, dobře situované bílé muže. (Benhabib 1996, 81) O to méně se však tyto autoři dokážou vyrovnat s hrozbou manipulace a donucování. Podle Mansbridgeové (1996) není možné se těchto komunikačních prostředků zbavit, což tvrdí i kritici deliberativní demokracie.

5. 2. 3. Další problematické aspekty deliberace

Kritika ze strany „difference democrats“, kterou zmiňuje Dryzek, souvisí s výše uvedeným. Podle této kritiky by se deliberace stala exklusivním gentlemanským klubem bílých mužů znalých racionální argumentace. Tam, kde se teoretikové sociální volby obávají nezřízenosti a rozdílnosti, tam se „difference democrats“ bojí uniformity. (Dryzek 2001, 13)

Podobně též Ian Shapiro kritizuje deliberativní demokracii s obavou, že by debata mohla vést k slití zdravé plurality do průměrnosti, ovšem pravděpodobnějším rizikem je podle něj spíše rozjitření existujících konfliktů ve společnosti. Shapiro se

obává, že při vzájemné deliberaci mohou být odkryty rozdíly, které se projeví jako nesmazatelné a vyvolají konfliktní situaci, která by za jiných okolností nastat nemusela. (Shapiro 2002, 35) Deliberace, stejně jako ostatní veřejné politické akce, do nichž je zahrnuta širší veřejnost, může vést k silnější polarizaci společnosti, k jejímu rozdělení na nesmiřitelné, vzájemně se napadající tábory.²⁸ Jane Mansbridgeová však toto považuje rovněž za hodnotné, jelikož je správné odhalit rozdíly ve společnosti a pokusit se s nimi pracovat a rozvíjet politiku s vědomím, že existují. (Ugarriza 2009, 451)

Teoretickou kritiku deliberativní demokracie lze tedy vést ze dvou stran, ovšem v jádru mají tyto kritiky společného jmenovatele, a to skepsi vůči schopnosti lidu smysluplně se deliberace účastnit. Pakliže budeme požadovat, aby debata byla vedena racionálně, objektivně a s cílem nalézt kompromis, musíme vyloučit persuasivní, nátlakovou a emocionální argumentaci a s ní i ty, kteří jiné argumentace nejsou schopni. Deliberace se pak však bude potýkat s rizikem, že se skutečně stane „gentlemanským klubem“, tudíž ztratí svůj reprezentativní charakter. Pokud však takováto omezení opustíme, vystavujeme deliberaci riziku manipulace či přílišné roztržičnosti, která zabrání shodě na kompromisu. Ani jedna strana kritiky, dle mého názoru oprávněně, nepočítá s možností, že by všechny vrstvy společnosti byly schopny deliberace, v níž by si byli všichni rovni, a to nejen po právní stránce, ale zejména po stránce argumentační a informační.

Krom teoretických výtek se však nabízejí i kritiky reálnosti praktického provedení organizovaných debat - jak přimět občany k účasti? Jak zajistit průběh deliberace? Jak organizaci financovat? Jak výstupy z deliberace institucionalizovat? Tyto otázky částečně zodpovědět lze a tato práce se jim bude věnovat v poslední kapitole.

5. 3. Problematické aspekty demarchie

Teorie demarchie, přestože je známá od roku 1985, kdy vyšla poprvé Burnheimova kniha *Is democracy possible*, nevyvolala v akademickém světě v podstatě žádnou výraznou odezvu. Se zmínkami o demarchii se setkáme v dílech zabývajících se náhodným výběrem a losem v politice (například u Olivera Dowlena, Briana Martina či

²⁸ Jen z nedávné minulosti si lze vybavit případ slovenského "Referenda o rodině", při němž veřejná debata a mediální kampaň vyústila ve velmi zásadní rozdělení společnosti či českou přímou volbu prezidenta. V obou těchto případech přímému hlasování předcházely akce, které by se daly označit za deliberativní, které se nesly ve velmi vyhraněném duchu.

Barbary Goodwin), ovšem komplexní kritiku této teorie se nepodařilo dohledat, proto tato kritická část práce nebude podložena v takové míře, jako je tomu u kritiky deliberativní demokracie. Bylo by možno tuto kritiku stavět na kritice anarchismu jako takového, avšak demarchie není anarchií v pravém slova smyslu, proto se zde budeme zabývat kritikou demarchie samotné.

Předně je nutno poznamenat, že teorie demarchie pracuje s radikální přestavbou uspořádání lidské společnosti, *de facto* zrušením státu, byrokracie a částečně též soukromého vlastnictví. Podrobný rozbor těchto problematických aspektů by vydal na celou další diplomovou práci, z toho důvodu se budu zabývat jen některými problémy, které v sobě teorie demarchie nese. V této práci byly rozebírány především otázky legitimacy a reprezentativity politických orgánů, problematika občanské participace na politice, proto i kritika bude vedena zejména v souvislosti s těmito aspekty demarchie.

5. 3. 1. Kritika reprezentativity těles

Demarchie vytýká demokratickému systému, jak jej známe dnes, mimo jiné to, že zvolení zástupci neodrážejí složení společnosti, volené orgány obvykle postrádají odpovídající zastoupení žen, menšin či sociálně slabých skupin obyvatelstva. Volby vedou k výběru těch lepších, což však snižuje možnost rovného zastoupení všech vrstev obyvatelstva. Demarchie se s tímto problémem vypořádává nahrazením volebního procesu procesem losem, který neklade na účastníky žádné kvalitativní požadavky. Los však sám o sobě nemůže zaručit proporcionalitu, neboť nelze předpovědět, jak bude která skupina zastoupena. Zcela reálně si lze představit, že ve skupině bude nadreprezentována některá z menšin či budou vybráni zástupci pouze jednoho názorového zaměření. Brian Martin se s touto hrozbou vypořádává skrze možnost nastavení kvót. „*Pakliže se o členství v 10členném orgánu uchází 100 mužů a 50 žen, není problém vylosovat 1/20 z mužů a 1/10 žen, čímž získáme genderově vyvážený orgán.*“ (Martin 1992, 11) Je však na místě se tázat, kdo určí, jaká je žádoucí kvóta pro jednotlivé skupiny v jednotlivých orgánech a jak daleko lze v určování kvót zajít. Burnheim považuje za zásadní kritérium pro účast v jednotlivých tělesech zájem o danou problematiku. Jednotlivé orgány by tedy měly odrážet složení společnosti, ale zároveň mají být otevřené každému, kdo o ně projeví zájem. Burnheim již však nedává odpověď na to, jak bude určen legitimní zájem a jak bude tento aspekt kontrolovatelný a kým.

System losovaných těles rovněž nepřekonává ono u voleb kritizované dělení na „my, občané“ a „oni, politici“, neboť v mezidobí mezi losováním složení těles je společnost rozdělena stejně jako v systému, kde se zástupci generují pomocí voleb. Burnheimova teorie však dává prostor k tomu, aby kdokoliv kdykoliv inicioval založení nového tělesa zabývajícího se určitou problematikou. V dnešním systému je však takováto iniciativa rovněž možná, neboť každý může kdykoliv založit libovolnou občanskou iniciativu, politickou stranu, hnutí atp. V demarchii je stejně jako ve stávajícím systému možno ucházet se o zvolení opakovaně, pochopitelně však nelze znovuzvolení zaručit, čímž se však tento systém dobrovolně vzdává možnosti, aby byl spravován těmi, jež se v dané funkci osvědčili jako schopní.

5. 3. 2. Problematika odpovědnosti

Dalším důležitým problémem teorie demarchie je otázka odpovědnosti. Pro Karla Poppera je právě skládání účtů při volbách a možnost vládu legitimními prostředky odvolat základním kamenem demokracie. Tělesa v demarchii však není jak hnát k odpovědnosti za případná úmyslně špatná rozhodnutí, která budou pro společnost poškozující. Náhodný výběr zástupců nemotivuje orgány k tomu, aby produkovaly co nejlepší výsledky, neboť pro ně nenastane chvíle skládání účtů, kterou v demokratických společnostech představují právě volby. Burnheim se však špatných rozhodnutí neobává, neboť jednotlivé orgány by vždy zajišťovaly pouze úzkou oblast veřejné agendy, tudíž jednotlivá selhání by neměla vliv na celý systém. Navíc dle Burnheima tím, že participace v tělesech je podmíněna legitimním zájmem, není důvod, proč by mělo těleso rozhodovat špatně, neboť sami jeho členové mají zájem na tom, aby daná oblast fungovala správně. Jak již bylo výše uvedeno, hrozba nekompetentnosti se v demarchii omezuje vzhledem k šířce agendy, kterou mají jednotlivá tělesa na starosti. I přesto však demarchie nedisponuje mechanismy, které by zabránily úmyslně špatnému výkonu politiky, a je v tomto ohledu velmi snadno zranitelná.

Demarchie rovněž nemusí být nutně systémem, který povede k větší inkluzi znevýhodněných skupin. Vzhledem k tomu, že k účasti v tělesech nelze občana nutit, lze předpokládat, že stejně jako zájemci o zastávání politických pozic se rekrutují spíše z vyšších společenských vrstev, i v demarchii by skupiny a jednotlivci, kteří nedisponují dostatečným vzděláním či schopnostmi, zůstali i nadále mimo politické dění. Při opačném extrému demarchie nikterak nezabrání tomu, aby vládli naprosto nekompetentní jedinci bez odpovídajících schopností.

5.3.3. Anarchistická kritika demarchie

Za zmínku zde rovněž stojí kritika demarchie z pozice anarchismu. Nils R. Connor považuje za problematické, že se demarchie prezentuje jako teorie spojující demokratické a anarchistické prvky, přitom však s anarchismem nemá mnoho společného. Z pohledu anarchismu se v demarchii nejedná o zrušení státu, nýbrž pouze o jeho poměrně zásadní přestavbu, ovšem struktury moci i zde zůstávají. Connor v této souvislosti upozorňuje i na etymologický význam slova demarchie, které je složeno ze slov *demos* - lid a *archos* - řád. Místo vlády lidu, kterou je demokracie, tak Burnheim představil teorii řádu lidu. Anarchie má význam přesně opačný, a tudíž odmítá jakékoliv uspořádání, byť na bázi sítě malých skupin, neboť i takto se jedná o formu vlády nad lidem. Podle Connora také demarchie stejně jako demokracie neposkytuje žádnou záruku, že se nepromění v tyranii či nebude ovládnuta demagogy či zájmovými skupinami. (Connor 1993, 31 - 33)

5.4. Shrnutí

Teorie demarchie, pokud odhlédneme od problematičnosti jejího ustavení, má celou řadu aspektů, které tento koncept spíše vylučují z alternativních teorií, které by mohly být skutečnou alternativou. S nadsázkou lze říci, že vyjma dvou australských politologů Burnheima a Martina se teorií demarchie jako celkem nikdo nezabýval, jelikož se jedná o teorii až příliš vzdálenou reálným možnostem. I přesto však není na místě zavrhnout náhodný výběr jako takový, neboť některé aspekty, které byly popsány ve třetí kapitole, skutečně mají potenciál současný systém obohatit o nové prvky a zvýšit občanskou participaci. V tomto ohledu má však smysl zabývat se spíše prací Olivera Dowlena, který toto reálné uplatnění náhodného výběru v současném politickém systému zkoumá.

Obě v této práci rozebírané teorie mají mimo jiné společné, že jsou kritizovatelné stran praktické proveditelnosti. Jejich neslučitelnost s *realpolitik*, jak označuje běžnou politickou praxi např. Posner, však nemusí být zcela jednoznačná. V následující kapitole budou popsány některé případové studie pokusů o veřejnou lidovou deliberaci.

6. Možnosti praktického uplatnění teorie deliberativní demokracie a demarchie

V poslední části této práce se budu věnovat možnostem praktického uplatnění konceptů deliberativní demokracie a demarchie. Z hlediska uvedení konceptů do praxe nemá smysl zabývat se radikální změnou systému a nahrazením stávajícího systému některou z alternativ, jelikož tato práce nemá za cíl představit návod ke změně společenského uspořádání, ale představit možné alternativy agregativnímu pojetí demokracie. Na rozboru několika případových studií se nyní pokusím dokázat, že do stávajícího systému některé prvky teorie deliberativní demokracie a demarchie integrovat lze.

Teorie deliberativní demokracie zahrnuje celou řadu možných deliberativních útvarů, v nichž může být diskuse realizována. Graham Smith a Emmeline Cooper mezi ně řadí například občanské poroty, občanské panely, plánovací buňky, deliberativní hlasování, „visioning“, občanské summity, městské mítinky 21. století či online diskusní fóra. (Smith, Cooper 2012, 1) Účastníci těchto aktivit jsou velice často vybíráni losem, tedy prvkem výběru zástupců používaným v teorii demarchie. Při praktických realizacích se tedy oba koncepty setkávají, avšak je nutno podotknout, že praktické realizace mají jednoznačně deliberativní charakter, ovšem ten předpokládá u jednotlivých těles i teorie demarchie. Jak teorie deliberativní demokracie, tak teorie demarchie patří ve velké míře spíše do anglo-americké politologické tradice, tedy i s největším počtem případových studií deliberativních fór se setkáme právě v USA, Austrálii a Kanadě, rovněž však také ve Velké Británii, Německu či ve Švýcarsku v podobě institutu *Landsgemeinde*.²⁹

V americké politické tradici mají lidové diskuse své nezastupitelné místo a jsou spojeny, jak již bylo v této práci zmíněno, s republikánským pojetím občanství. Deliberativní prvky však lze nalézt v každé demokratické společnosti. Na jejich existenci upozorňuje například Seyla Benhabib, která sem řadí například parlamentní opozici, předvolební debaty či stranická fóra. (Benhabib 1996, 84) V praxi je však nutno

²⁹ *Landsgemeinde* je jedna z nejstarších forem přímé demokracie, která se uplatňuje ve švýcarských kantonech. Jedná se o občanská fóra, v nichž mohou všichni občané s volebním právem diskutovat ohledně daných otázek a přijmout svrchované rozhodnutí. Více o institutu *Landsgemeinde* například v knize HANSEN, Mogens Herman. (1983). *The Athenian Ecclesia and the Swiss Landsgemeinde*. in *The Athenian Ecclesia. A collection of Articles 1976 - 1983*. p. 207 - 226.

rozlišovat mezi deliberativními prvky a organizovanými debatami, v nichž je cílem řešení konkrétního problému. Kupříkladu veřejné jednání obecního zastupitelstva sice je deliberativním prvkem v demokratickém systému, ovšem nejedná se o organizovanou deliberaci. V této kapitole se proto budu věnovat případovým studiím státem organizovaných deliberativních fór.

6. 1. Praktická realizace deliberativních fór

Deliberativní fóra jsou velice často spojována s lokální či regionální politikou, jednoduše z toho důvodu, že jejich realizace se ztěžuje úměrně k počtu obyvatel, na něž by měl případný výsledek dopad. Zajištění reprezentativity i legitimacy je ve velkých skupinách obtížnější. I přesto však rovněž existují případy deliberací na úrovni státních celků. (Smith, Cooper 2012, 7) Častým prostředkem výběru je los, avšak zásadní podmínkou je vůle občanů deliberace se účastnit. Rovněž při deliberativním projednávání společenských otázek bývá kladen důraz na to, aby v deliberaci byly zahrnuty pokud možno všechny skupiny, které jsou ve společnosti přítomny a které by případnému rozhodnutí podléhaly. Výběr losem proto není čistě náhodný, je však náhodný uvnitř jednotlivých skupin. Náhodný výběr sám o sobě by totiž nemusel přinést reprezentativitu, naopak by mohlo dojít k silné nadreprezentaci či podreprezentaci určitých skupin.

Janette Hartz - Karp (2005) definuje tři základní podmínky deliberace potřebné pro úspěšnou praktickou realizaci deliberativních fór. Vstupní podmínkou deliberace je ve shodě s teorií deliberativní demokracie *inkluzivita*, tedy požadavek zahrnutí co největšího počtu občanů, případně výběr takového vzorku, který bude odrážet strukturu společnosti. Další podmínkou je *deliberace samotná*, podmínkou výstupu deliberace je pak *vliv*, který výsledek deliberace bude mít na politický systém. Pakliže není zajištěno, že výsledek deliberace skutečně bude realizován nebo bude alespoň patřičně zvážen politickou reprezentací, ztrácejí občané motivaci k účasti na deliberaci. Pakliže jsou dodrženy tyto tři základní podmínky, může být deliberace úspěšná a mít pozitivní vliv na rozvoj komunity a v důsledku celého systému. (Hartz - Karp 2005, 3)

Jak již bylo výše zmíněno, řada kritiků se obává, že většina obyvatelstva nemá zájem o politiku jako takovou, tudíž ani deliberace by se nesečkala s úspěchem a stejně jako ve stávajícím systému by se debat účastnila jen angažovaná menšina. Neblo (2010) však upozorňuje například na průzkum Cooka, Delliho, Carpinioho a Jacobse z roku

2007, v němž zjistili, že 85 % respondentů, kteří se nikdy nezúčastnili veřejné diskuse, se jí nezúčastnilo proto, že nebyli pozváni. (Neblo a kol. 2010, 2) Oliver Dowlen pak při sestavení lidové komise pro změnu volebního systému Ontaria vyzdvihuje využití losu v prvním kole výběru zástupců - vylosování občané byli obesláni s dotazem, zdali by měli zájem se zúčastnit slosování i v kole druhém, z něhož by následně vznikl poradní deliberativní orgán. Tato metoda se setkala s úspěchem.³⁰

Christopher Karpowitz a Chad Rafael představili model, jak by se deliberace v praxi měla odehrávat. Po vymezení tématu či problematiky deliberace je prvním krokem dotazníkové šetření zaslané náhodně vybranému vzorku obyvatel, z něhož vzejde první nástin preferencí. Následně je náhodně vybrán reprezentativní vzorek pro deliberaci samotnou, který je pozván k diskusi a jsou mu zaslány vyvážené objektivní informace k projednávané problematice. V samotné deliberativní fázi jsou účastníci rozděleni náhodným výběrem do menších skupin, kde diskutují pod vedením proškoleného moderátora. Následuje plenární sezení, na němž jednotlivé skupiny přednášejí své dotazy na odborníky a politiky. V poslední fázi je účastníkům opět rozdán dotazník, jehož výsledky jsou následně prezentovány v mediální kampani široké veřejnosti. (Karpowitz, Rafael 2014, 320)

6. 2. Den rozprav Jamese Fishkina

James Fishkin považuje deliberaci za vhodný způsob, jak zvýšit legitimitu voleb. Deliberace by měla předcházet volbám tak, aby jednak pomohla voličům utříbit preference a zároveň, aby strany a kandidáti mohli výsledky deliberace integrovat do svých programů. Spolu s Ackermannem Fishkin naplánoval tzv. *den rozprav*. Den rozprav by se v USA konal týden před federálními volbami a vybraní občané by zde diskutovali o svých preferencích. Účastníci fóra by byli odměněni 150 dolary. Výsledky deliberace by pak mohly být zakomponovány do programů jednotlivých stran. Fishkin s Ackermannem si od fóra slibují zvýšení motivace občanů chodit k volbám, přiblížení politiky občanům a v neposlední řadě též zlepšení úrovně informovanosti občanů. Podle Shapira by však tato akce přišla státní pokladnu na 15 milionů dolarů a pouhý týden před federálními volbami by neměla šanci cokoliv změnit. Den rozprav by rovněž měl mít za výsledek zakomponování výstupu z deliberace do programu stran, což již

³⁰ Více ve článku DOWLEN, Oliver (2007: *Sorted: Civic Lotteries and the Future of Public Participation, Introduction by Michael MacKenzie and Peter MacLeod*. Toronto, Ontario: MASS LBP.

týden před volbami není možné. I kdyby se tedy občané v deliberaci dohodli na přijatelném kompromisu, neměl by tento kompromis pro nadcházející volby valný význam, neboť by bylo pouze na vůli zvolených politiků, zdali budou výsledky považovat za směrodatné. (Shapiro 2002, 35) Fishkinův koncept deliberace by proto dle Hetz - Karp selhal ve třetí podmínce úspěšné deliberace - tedy v jejím vlivu. Výsledek Fishkinova deliberativního fóra totiž není pro politickou reprezentaci nikterak závazný. Posner navíc kritizuje fakt, že účastníci fóra by měli za deliberaci dostat zapláceno - toto podle něj dokazuje, že ve skutečnosti není ve společnosti o deliberaci zájem. (Neblo a kol. 2010, 3)

6. 3. *Dialog with the city* - příklad z australského města Perth

Velmi úspěšným příkladem deliberativního fóra je australský *Dialog with the city*, který je typickou realizací městského mítinku 21. století. Australské město Perth se pomocí deliberativního fóra rozhodlo vyřešit územní plánování vzhledem k očekávanému nárůstu počtu obyvatel. Deliberativní fórum v Perthu mělo několik fází, v nichž náhodně vybraní občané diskutovali možnosti rozvoje města. Cílem pořadatelů Dialogu bylo zajistit co největší inkluzivitu diskusního fóra, zájemci proto byli losováni napříč společenskými skupinami, své zastoupení však měli i politici, developéři, zájmové organizace, neziskové organizace a odborníci. Účastníci byli následně rozděleni do menších skupin, přičemž důraz byl kladen na jejich rozmanitost. Všem účastníkům byly dodány informační materiály a rovněž v celém městě probíhala intenzivní informační kampaň. Účastníci měli rovněž k dispozici moderátory (*facilitators*), proškolené dobrovolníky. Skupiny pomocí interaktivních plánů samy navrhly ideální plán města, jak by mělo v budoucnu vypadat, přičemž na konečném návrhu za skupinu se museli shodnout všichni její členové. Veškerá jednání, posuny v preferencích a rozhodnutí jednotlivých skupin byly po celou dobu pečlivě monitorovány a na základě získaných dat byly poté vygenerovány čtyři plány uspořádání města, o nichž jednotlivé malé skupiny opět diskutovaly a v závěru seřadily jednotlivé návrhy dle preferencí. I přestože se skupiny nezávisle na sobě rozhodly drtivou většinou pro jednu a tutéž variantu, nebyly jim výsledky oznámeny dříve než po závěrečné deliberaci, které se účastnilo všech 1100 účastníků. Závěrečná deliberace došla ke stejnému závěru, jaký vzešel z jednotlivých menších skupin - zvítězil návrh síťového uspořádání města. Účastníci však byli následně rovněž vyzváni k implementaci vybraného návrhu do konkrétního návrhu. Výsledkem pak bylo zpracování dokumentu *Network City: A*

Community Planning Strategy for Perth and Peel, byl přijat Plánovací komisí a Ministerstvem plánování a infrastruktury. Deliberace tak splnila všechny tři podmínky úspěšné deliberace podle Hartz - Karp. (Harz - Karp 2005, 3 - 9)

6. 4. Deliberativní fóra v Kanadě

Ukázkovým příkladem deliberace na vyšší územně - správní úrovni mohou být deliberativní fóra v Kanadě ve státech Britská Kolumbie a Ontario týkající se změny volebního systému. Účastníci byli rovněž vybráni pomocí losu (vyjma členů indiánské komunity v Britské Kolumbii, kteří byli delegováni) se záměrem získat co možná nejvíce reprezentativní těleso.

V případě Britské Kolumbie se deliberativní fórum odehrávalo od ledna do října roku 2004. Celkově měl tento deliberativní proces 3 fáze, účastníci tedy v průběhu několika měsíců prošli fází učení, kde jim byly podány relevantní informace ohledně teorie a praxe volebních systémů. I zde byli následně účastníci rozděleni do menších skupin, v nichž měli k dispozici konzultace s odborníky a velké množství relevantních informačních materiálů. Krom studia volebních systémů však byli poučeni i o teorii deliberace, aby mohlo být dosaženo svobodné diskuse, v níž se budou účastníci vnímat jako sobě rovní. Jednání v malých skupinách byla neveřejná, aby měli odvahu se projevit i ti méně argumentačně zdatní. Výsledkem první fáze bylo stejně jako v australském případě zmapování preferencí a první návrhy řešení otázky. Ve druhé fázi se účastníci deliberace zúčastnili desítek setkání s ostatními občany na různých místech provincie, kde dále debatovali o možnostech změny volebního systému. Závěrečná fáze deliberace probíhala v podobě veřejné deliberace v šesti týdnech od září do listopadu roku 2004. (Warren, Pearce 2008, 11) Z deliberativního procesu vzešel návrh na zavedení modifikovaného systému jednoho přenositelného hlasu, tento návrh však musel být následně schválen referendem. (Rabinder James 2008, 106) V tomto bodě proto nemusí toto deliberativní fórum splňovat podmínku vlivu dle Hertz - Karp, neboť pakliže by občané v referendu vybraný volební systém odmítli, deliberace by neměla na další politická rozhodnutí vliv. Při obdobném referendu v Ontariu návrh vzešlý z

deliberativního fóra referendem schválen nebyl,³¹ deliberaci v Ontariu proto nelze hodnotit jako zcela úspěšnou. (Mansbridge a kol. 2012, 22)

6. 5. Legitimita výstupu deliberace

Tímto se nyní dostáváme k praktickému řešení legitimacy rozhodnutí přijatého v deliberativním fóru. Podle Jane Mansbridgeové je v praxi možno legitimitu deliberace zajistit dvěma způsoby - deskriptivní podobností reprezentativního vzorku se strukturou společnosti a kvalitou deliberace. (Rabinder James 2008, 107) Třebaže jsou obvyklé snahy o zahrnutí co nejširšího spektra účastníků a naplnění prvního způsobu dosažení legitimacy, není zaručeno, že jednotlivé komunity budou, delegované či vylosované reprezentanty považovat za *své* reprezentanty, rovněž pak není důvod domnívat se, že reprezentant určité komunity bude v deliberaci zastávat pozici této komunity, nikoliv pouze svou vlastní.

V případě deliberativního fóra v australském Perthu bylo rozhodnutí deliberativního fóra přijato bez dalšího schválení všemi občany, což vyvolalo protesty některých občanů, kteří s vítězným plánem nesouhlasili. Zde však dle Hartz - Karp zapůsobil další dodatečný pozitivní efekt deliberace, jelikož účastníci deliberativního fóra se v těchto případech sami nezávisle na organizátorech deliberace angažovali v obhajobě návrhu, deliberace tak pokračovala neformálně i po ukončení fóra. (Hartz - Karp 2005, 9) Stejně pokračování mělo deliberativní fórum v Britské Kolumbii, kde ještě před proběhnutím referenda se účastníci deliberace pokoušeli přesvědčit členy svých komunit o správnosti volby volebního systému deliberativním fórem. Dle Michaela Rabindera Jamese bylo právě toto neformální přesvědčování důvodem následného úspěchu referenda, kdy pro návrh hlasovalo 58 % voličů. (Rabinder James 2008, 107) Tato metoda však očividně neuspěla v Ontariu, kde návrh volebního systému získal pouze 37 %. (Mansbridge a kol. 2012, 22)

³¹ Jane Mansbridge a její kolektiv vysvětlují neúspěch tohoto deliberativního pokusu malým zájmem médií o průběh a výsledek deliberace, oproti deliberaci v Britské Kolumbii také deliberace trvala kratší čas. (Mansbridge a kol. 2012, 22)

6. 6. Hodnocení deliberativních pokusů

Deliberativní pokusy v Britské Kolumbii a v Austrálii lze označit za případy deliberace úspěšné. Julie Hartz - Karp rovněž po deliberaci v australském Perthu provedla průzkum mezi účastníky ohledně jejich spokojenosti s deliberativním fórem. Celkem 42 % účastníků uvedlo, že vlivem diskuse změnili svůj postoj, 99, 5 % účastníků ohodnotilo deliberaci jako „dobrou“ či „skvělou“ a 97 % účastníků by se zúčastnilo znovu. (Hartz - Karp 2005, 7)

Jednotlivé *ad hoc* deliberativní pokusy však podle teorie nejsou ideálním prostředkem deliberativní demokracie. Joshua Cohen například považuje za nutné, aby deliberace byla kontinuálním a neukončeným procesem, John Dryzek zase apeluje na vytvoření komunikačního prostoru ve společnosti spíše než na plenární řešení „velkých“ společenských otázek. Rovněž Seyla Benhabib považuje velká deliberativní fóra za vlastní spíše premoderním společnostem. I přesto však tito autoři podporují všechny deliberativní aktivity ve společnosti. Jak bylo ukázáno na případových studiích, deliberace měly efekt i na neformální komunikaci uvnitř společnosti, a měly tudíž pozitivní vliv na demokracii. V australském případě se navíc pomocí deliberace ukázalo, že preference obyvatelstva se lišily od vizí, které navrhli odborníci v návrzích, které deliberaci předcházely. (Hartz - Karp 2005, 8) Deliberace by tak měla být v praxi přínosem nejen pro ty, kdo se jí přímo účastní, ale pro společnost jako celek. Jak zjistil spolu se svým kolektivem Neblo, deliberace přitahují více právě ty, jež jsou ve stávajícím systému méně viditelní a neúčastní se voleb, jelikož nemají důvěru v politiku, jak je vedena.³² Naopak občanské deliberace právě tito lidé vítají a jsou spíše ochotni se jich účastnit a přijímat jejich rozhodnutí za legitimní. (Neblo a kol. 2010, 8 - 9)

Uvedené případové studie se zabývaly deliberacemi, které splnily svůj účel. Pokusila jsem se na nich demonstrovat, že deliberativní prvky do politiky integrovat lze, ovšem jak je z příkladů vidno, jedná se o záležitost extrémně časově náročnou jak pro politickou reprezentaci a přípravný a realizační tým, tak pro veřejnost, která se problematikou musí zabývat několik měsíců. Sami dobrovolníci, kteří se deliberace účastní, musí vynaložit velké úsilí pro studium materiálů a jejich analýzu a v neposlední řadě také pro debaty s ostatními účastníky, i přesto však deliberaci hodnotili většinou

³² Nutno podotknout, že výzkum Neblo a kol. se vztahuje výhradně na USA.

jako přínosnou zkušenost. Dalším úskalím deliberativních fór je jejich vysoká finanční náročnost. Kupříkladu deliberace v australském Perthu vyšla městský rozpočet na 250 000 dolarů, přičemž dalších 320 000 dolarů poskytli soukromí investoři. (Hartz - Karp 2005, 9) Lze si proto jen těžko představit, že by takováto fóra byla realizovatelná běžně. Pakliže bychom chtěli snížit náročnost deliberace, bylo by nutno ustoupit i z některých požadavků na kvalitu, snížení finanční a časové náročnosti by nutně muselo vyústit ve zkrácení doby deliberace či snížení podílu odborníků a školícího personálu, případně omezení jiných aspektů. Deliberace *ad hoc* na druhou stranu nejsou v souladu s ideálem podle většiny teoretiků deliberativní demokracie, kteří považují deliberaci v ideálním případě za nikdy neukončený proces. Stran praktického uvedení však lze konstatovat, že deliberativní fóra realizovatelná jsou, jejich realizace je přínosná, avšak v mnoha aspektech náročná.

Co se týče realizovatelnosti prvků demarchie, metoda losu je, jak bylo výše uvedeno, hojně využívána při výběru účastníků deliberace. Otázkou je uplatnění náhodného výběru v rámci běžného chodu politického systému, tedy výběru politiků, členů některých orgánů veřejné správy atd. V tomto ohledu by náhodný výběr mohl přinést zejména snížení rizika korupce, další pozitivní aspekty náhodného výběru, které byly v předchozích kapitolách rozebrány, lze již dnes těžko považovat za žádoucí.

7. Závěr

V této práci byly podrobeny rozboru teorie deliberativní demokracie a demarchie. U obou teorií bylo zkoumáno, z jakého hlediska jsou kritické vůči agregativnímu pojetí demokracie a jaká řešení kritizovaných aspektů tohoto pojetí nabízejí. Jednotlivé koncepty byly rozebrány po teoretické stránce zejména z hlediska reprezentativity a legitimacy, zároveň však byly podrobeny kritice. Celá práce měla za cíl odpovědět na výzkumné otázky, zdali zkoumané alternativní koncepty přinášejí řešení nedostatků klasických voleb a zdali jsou koncepty deliberativní demokracie a demarchie realizovatelnou alternativou.

Oproti agregativnímu pojetí demokracie nabízejí zkoumané alternativní koncepty možnost vyšší participace občanů na správě věcí veřejných. Zatímco ve volbách musí kandidát prokázat určité kvality, díky nimž získá hlasy ostatních, deliberativní demokracie ani demarchie ve svých procedurách žádné požadavky ke vstupu do politiky nevznášejí. Obě teorie spojuje přesvědčení, že člověk nepotřebuje speciální kvalifikaci pro to, aby mohl rozhodovat spolu s ostatními o tom, co je pro společnost správné a že hlas každého má stejnou váhu. Oba koncepty tak shodně kritizují volby stran jejich homogenizačního efektu na politickou reprezentaci. V tomto ohledu lze konstatovat, že jak teorie deliberativní demokracie, tak demarchie alternativu nabízejí. V ideálu deliberativní demokracie je rozhodnutí výsledkem deliberace *všech*, v praxi se proto deliberativní fóra snaží zajistit co nejpestřejší zastoupení společnosti tak, aby vzorek obyvatelstva v diskusi skutečně odrážel její strukturu. Teorie demarchie rovněž připouští, aby náhodný výběr zástupců byl předem vymezen tak, aby v jednotlivých tělesech nebyla žádná skupina podreprezentována ani nadreprezentována. Na případových studiích bylo ukázáno, že i v praxi lze dosáhnout zahrnutí širokého společenského spektra do deliberace nastavením vhodných kritérií pro losování.

Alternativní pojetí rovněž kritizují reprezentativní demokracii pro rozdělování společnosti na „vládnoucí“ menšinu a „podřízenou“ většinu, přičemž tyto skupiny jsou jen velmi málo přístupné a stále více se odcizují, což vede k čím dál větší uzavřenosti a profesionalizaci politiky a apatii veřejnosti. Teorie deliberativní demokracie a demarchie se s touto propastí snaží vyrovnat skrze co největší otevřenost procesů. I přesto se však nelze tvrdit, že by se tímto dělení na vládnoucí a ovládané rušilo, může se však v některých ohledech zmírňovat. V teorii deliberativní demokracie hraje zásadní

roli komunikace a diskuse, která je nutně spojena s informacemi. Vezmeme-li v potaz, že jedním z problematických aspektů dnešního systému je neinformovanost veřejnosti (navzdory snahám o zvýšení informovanosti), teorie deliberativní demokracie se snaží s tímto problémem vyrovnat právě skrze diskuse a skrze rozsáhlé šíření relevantních informačních materiálů potřebných pro deliberaci, jak bylo rovněž možno pozorovat na příkladech úspěšných deliberací. I přesto se však výstupy deliberativních fór setkávají s odmítavým postojem těch, jež se deliberace neúčastnili, neboť se zde i takto objevuje dělení společnosti na participující a přihlížející. Teorie demarchie tento aspekt řeší poměrně svérázným způsobem, kdy přisuzuje jedinci právo podílet se na rozhodnutích ohledně svého legitimního zájmu. Pokud však jedinec není vylosován, může pojmout k rozhodovacímu tělesu stejný postoj, jako pojmá v současném systému k volené vládě, rozdíl je pouze v tom, že jeho možnost participovat nepodléhá kvalitativním výběrovým kritériím. U obou alternativních konceptů tedy hrozí, že stejně jako volby budou generovat elity a masy, obě teorie se však snaží toto dělení mírnit.

Obě teorie rovněž nabízejí možnost participace bez nutnosti členství v politických stranách, koncept demarchie dokonce politické strany vyřazuje ze systému úplně. Zmírnění vlivu politických stran na participaci občanů jistě nese značné výhody, především ve skupinách, kde panuje větší nedůvěra vůči nim. Právě „nepolitičnost“ může být přitažlivým aspektem deliberativních fór. Na druhou stranou samy politické strany jsou deliberativními platformami sdružujícími občany s podobnými názory. Skrze politické strany je možno se politicky realizovat, deliberativní demokracie však umožňuje tuto realizaci i bez stran.

Druhou výzkumnou otázkou bylo, zdali jsou zkoumané koncepty realizovatelnou alternativou. Pro odpověď na tuto otázku již je potřeba rozebrat každou teorii zvlášť. Teorie deliberativní demokracie nepracuje s radikální přeměnou společnosti a úplným odstraněním voleb, není tedy alternativou v pravém slova smyslu. Z hlediska praktické realizovatelnosti lze teorii deliberativní demokracie rozdělit na deliberativní fóra a deliberativní prvky, které jsou přítomny v moderních demokratických společnostech. Praktická realizace deliberativních fór možná je, ačkoliv si lze jen těžko představit plošné zavedení těchto praktik vzhledem k jejich velké finanční náročnosti, ale též velké časové náročnosti a do jisté míry i intelektuálních nároků, které kladou na občany. Ve větší míře jsou jistě realizovatelná tato fóra na komunální nebo regionální úrovni, kde lze jednak řešit témata, která jsou blíže

občanům, tudíž nekladou tak vysoké nároky na zajištění informovanosti, rovněž následné přijetí rozhodnutí deliberativního fóra zbytkem komunity se jeví jako snazší, pakliže komunita není příliš velká. Na celostátní úrovni je deliberace realizovatelná jen těžko, pakliže by měly být dodrženy všechny zásady a postupy, jak byly definovány v předchozích kapitolách.

Stávající prvky systému však v sobě rovněž nesou deliberativní aspekty. Prvky deliberace v sobě má v podstatě každé politické vyjednávání, ale i obyčejná „hospodská debata“. I v těchto nejnižších formách komunikace dochází k výměně názorů a informací. Obecně však teorie deliberativní demokracie apeluje spíše na posilování těch forem komunikace, které v sobě mohou nést informační hodnotu. Jako vhodná by se z tohoto hlediska dala označit například jednání obecních zastupitelstev za účasti veřejnosti, předvolební debaty politických kandidátů mezi sebou navzájem, ale zejména s občany. V posledních letech se i v české prostředí můžeme setkat s debatami občanů s politiky a odborníky na téma rozvoje měst. Samy politické strany jsou rovněž důležitou deliberativní platformou. Posilování těchto prvků demokratického systému by z hlediska teorie deliberativní demokracie mělo mít na společnost pozitivní vliv a s tímto názorem se lze ztotožnit.

Teorie demarchie je z hlediska praktické realizace o poznání složitější. Pakliže na tomto místě nechceme diskutovat pozitiva a negativa zrušení státu a byrokracie a jejich nahrazení sítí specificky zaměřených těles, musíme se zaměřit spíše na realizovatelné aspekty této teorie. Tímto se však jeví pouze využití losu. V současné době se los používá velmi zřídka, ovšem některé jeho výhody, které již byly v této práci několikrát zmíněny, jsou neoddiskutovatelné. Los svou iracionalitou a absolutní nestranností může pomoci k omezení korupce a vlivu zájmových skupin, ovšem jen v okamžiku volby, v průběhu výkonu funkce mohou losem obsazené orgány podléhat stejným vlivům jako orgány volené. V praxi si lze los představit jako vhodný prostředek právě pro výběr zástupců do deliberativních občanských orgánů, ale také do dozorčích rad či různých poradních a kontrolních orgánů, u nichž je nestrannost zásadním předpokladem. Realizace demarchie jako komplexního systému je však utopií.

Koncepce deliberativní demokracie a demarchie jsou v českém i evropském kontextu spíše méně známými teoriemi. Teorie demarchie zřejmě zůstane na okraji zájmu, neboť se jedná o teorii velmi radikální a až příliš nerealizovatelnou. I přesto by však los, coby ten nejčistší demokratický prostředek výběru zástupců, mohl přinést v

kombinaci s deliberativními fóry zajímavou zkušenost i českému politickému systému, zejména pak na lokální úrovni. Třebaže jsou deliberativní fóra nákladnou a náročnou záležitostí, jejich realizace ve výjimečných případech, jako je například již zmiňované územní plánování měst, by mohla společnosti přinést výrazná pozitiva, minimálně v ohledu informovanosti. Deliberativní demokracie i demarchie mají současný systém možnost obohatit, jejich plošné zavedení ovšem není možné jak z hlediska praktického, tak pro teoretické nedostatky, které byly uvedeny v kapitole kritického hodnocení.

Summary

The aim of this thesis was to answer the question if the concepts of deliberative democracy and demarchy could be sufficient alternatives of the system of representative government based on free, competitive and repetitive elections. First of all, both concepts were described and critically analyzed. The work also tried to analyze both concepts from the point of view of possible realization in practice.

The theory of deliberative democracy offers many interesting and beneficial elements which could improve the democratical system we live in. The examples from Australia and Canada prove that deliberative polls and citizen forums can improve citizen participation on public life and promote identification of citizens with political decisions. The problematic part of deliberative elements, organized citizen assemblies and forums especially, is that they demand a big effort in the area of finance, time and education. This fact nowadays impedes deliberative forums to become a standard element of democratic system. The theory of deliberative democracy cannot completely alternate democratic system based on elections, but it can in certain cases and issues improve it.

The theory of demarchy is even more problematic from the point of view of practical realization. Burnheim's theory of demarchy is very radical due to its aim to rework the complete social system, alternate the state etc. Theoretically, demarchy could be an alternative concept to representative democracy, but if we consider the practical possibilities of this theory, it became unrealistic. In fact, there are some elements which could be used in current political system - the election of representatives or citizens for public assemblies, juries and forums by sortition could have a positive effect for the system.

Both theories bring to the current representative democratic systems some useful elements which could improve the democratic character of public politics.

Zdroje

Neperiodická literatura

ARENDOVÁ, Hannah (2007): *Vita Activa neboli O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, ISBN: 978-80-7298-185-4.

ARISTOTELES (2009): *Politika – Šestá kniha*. Praha: Rezek. ISBN: 80-86027-30-9.

BENHABIB, Seyla (1996): Toward Deliberative Model of Democratic Legitimacy in *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Ed. BENHABIB, Seyla (1996): Princeton University Press. p. 67 - 95. ISBN: 0-691-04478-3.

COHEN, Joshua (1996): Procedure and Substance in Deliberative Democracy in *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Ed. BENHABIB, Seyla (1996). Princeton University Press. p. 95 - 120. ISBN: 0-691-04478-3.

COHEN, Joshua (2005): Deliberation and Democratic Legitimacy. In MATRAVERS, Derek, PIKE, Jon (2005): *Debates in Contemporary Political Philosophy*, Taylor and Francis e - Library, p. 342 - 361. ISBN 0-203-98682-2.

DOWLEN, Oliver (2007): *Sorted: Civic Lotteries and the Future of Public Participation, Introduction by Michael MacKenzie and Peter MacLeod*. Toronto, Ontario: MASS LBP.. ISBN: 978-0-9811005-0-0.

DRYZEK, John (2002): *Deliberative Democracy and Beyond – Liberals, Critics, Contestations*. Oxford University Press. ISBN 0-19-925043-X.

IBN RUŠD (1987): *Exposición de la "República" de Platón; estudio preliminar, traducción y notas de Miguel Cruz Hernández*. Madrid: Tecnos. ISBN: 8430912479.

JAMES, Michael Rabinder (2008): Descriptive Representation in the British Columbia Citizen's Assembly. In WARREN, Mark E., PEARSE Hilary: *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizen's Assembly*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 106 - 110. ISBN: 978-0-521-88507-2.

KARPOWITZ, Christopher F., RAPHAEL, Chad (2014): *Deliberation, Democracy and Civic Forums*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-1-107-04643-6.

MANIN, Bernard (2002): *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN: 0-521-4891-9.

MANSBRIDGE, Jane (1996): Using Power/Fighting Power: The Polity in *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Ed. BENHABIB, Seyla. Princeton University Press. p. 46 - 67. ISBN: 0-691-04478-3.

MANSBRIDGE, Jane a kol. (2012): A Systemic Approach to Deliberative Democracy. In: PARKINSON, John R. and MANSBRIDGE, Jane J.: *Deliberative systems: deliberative democracy at the large scale. Theories of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 1-26. ISBN 9781107025394.

SHAPIRO, Ian; HABERMAS, Jürgen (2002): *Teorie demokracie dnes*. Praha: Filosofia – ΠΙΛΟΣΟΦΙΑ. ISBN 80-7007-156-7.

WARREN, Mark E., PEARSE Hilary: *Designing Deliberative Democracy: The British Columbia Citizen's Assembly*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-521-88507-2

ZAKARIA, Fareed (2004): *Budoucnost svobody*. Vyd. 1. Praha: Academia.

Periodická literatura

BENÉITEZ, Benita (2005): La ciudadanía de la democracia ateniense. *Foro Interno. Anuario de Teoría Política*. Madrid: Universidad Complutense. Vol. 5. (online)
Dostupné z:

<http://revistas.ucm.es/index.php/FOIN/article/view/FOIN0505110037A>

BRIAN, Martin (1995 - 1996): Democracy without Elections. *Social Anarchism..* Number 21. p. 18 - 21. (online)

Dostupné z: <http://www.bmartin.cc/pubs/95sa.html>

BRIAN, Martin, CARSON, Lyn (2002): Random Selection of Citizens for Technological Decision Making. *Science and Public Policy*, April 2002, Vol. 29, No. 2, p. 105–113. (online)

Dostupné z:

<http://www.bmartin.cc/pubs/02spp.html>

CONNOR, Nils E. (1993): Demarchy: It's not Anarchy. *Kick it Over*. 1993. Vol 31. p. 30 - 34. (online)

Dostupné z:

<http://www.bmartin.cc/pubs/92kio/93Connor.pdf>

COOPER, Emmelin, SMITH, Graham (2012): Organizing Deliberation: The Perspectives of Professional Participation Practitioners in Britain and Germany. *Journal of Public Deliberation*. Vol. 8. Iss. 1. Art. 3. p. 1 - 41. (online)

Dostupné z:

<http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol8/iss1/art3>

DOWLEN, Oliver (2009): Sorting Out Sortion: A Perspective of the Random Selection of Political Officers. *Political Studies*. Jun2009, Vol. 57 Issue 2. (online)

Dostupný z:

<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=6&sid=4e9176cd-5c00-4c50-b8dc-b41352d1b06d%40sessionmgr115&hid=109&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#db=a9h&AN=38711695>

DRYZEK, John (2001): Legitimacy and Economy in Deliberative Democracy. *Political Theory*. Vol. 29, No. 5. p. 651-669 (online)

Dostupné z:

<http://www.jstor.org/stable/3072533>

GARCÍA JARAMILLO, Leonardo (2006): La democracia deliberativa como ideal regulativo y concepto normativo. *Universitas Philosophica*. Año 23, 47. p. 143 - 175. (online)

Dostupné z:

<http://revistas.javeriana.edu.co/index.php/vniphilosophica/article/view/11274>

HARTZ - KARP, Janette (2005): A Case Study in Deliberative Democracy - Dialogue with the City. *Journal of Public Deliberation*. Vol. 1: Iss. 1, Article 6. p. 1 - 16. (online)

Dostupné z:

<http://www.publicdeliberation.net/jpd/vol1/iss1/art6>

HE, Baogang (2013): Deliberative Democracies and Deliberative Conflict Resolution in Divided Society. *Taiwan Journal of Democracy*. May2013 Special Issue, p63-85. 23p.(online)

Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=22a3228d-96d7-4552-b7b9-70668ef646f4%40sessionmgr4003&vid=5&hid=4207>

MANIN, Bernard (1987): On Legitimacy and Political Deliberation. *Political Theory*. Vol.15, No. 3. (online)

Dostupné z:

<http://www.jstor.org/stable/191208>

NEBLO, Michael A., ESTERLING, Kevin M., KENNEDY, Ryan P., LAZER, David M. J., SOKHEY, Anand E. (2010): Who Wants to Deliberate and Why?. *American Political Science Review*. Vol. 104. No. 3., p. 1 - 18. (online)

Dostupné z:

<http://sites.duke.edu/niou/files/2011/06/neblo-etal.pdf>

SANDERS, Lynn M. (1997): Against Deliberation. *Political Theory*. Vol. 25. No. 3. p. 347 - 376. (online)

Dostupné z:

<http://ptx.sagepub.com/content/25/3/347.extract>

SAUNDERS, Ben (2011): The Democratic Turnout 'Problem', *Political Studies Association*, Vol. 60, pp. 306 – 320

UGARRIZA, Juan Estéban (2009): La democracia en el siglo XXI: presente y futuro del modelo deliberativo. *Papel Político*. Vol. 14, No. 2, 431-465. ISSN: 0122-4409 (online)

Dostupné z:

<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=77720768005>

ZEITOUN, Hossam, OSTERLOH, Margit, FREY, Bruno S. (2014): Learning from Ancient Athens: Demarchy and Corporate Governance. *The Academy of Management Perspectives*. Vol. 28. No. 1. p. 1–14. (online)

Dostupné z:

http://www.bsfrey.ch/articles/C_573_2014.pdf

Internetové stránky:

BURNHEIM, John: *Is Democracy Possible? The Alternative to Electoral Politics*. The University of Sydney. Copyright 2006.

Dostupné z:

<http://setis.library.usyd.edu.au/pubotbin/toccer-new?id=burisde.xml&data=/usr/ot/&tag=democracy>

Přístup získán 20. 4. 2015

ZAKARIA, Fareed. *Vzestup neliberální demokracie*. Praha: Občanský institut.. Copyright 1. 7. 1998

Dostupný z:

<http://www.obcinst.cz/vzestup-neliberalni-demokracie/>

Přístup získán 31. 3. 2015

ZNOJ, Milan. Deliberativní – a co dál. *Listy*. 2005, Vol.4. (online)

Dostupné z:

<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=054&clanek=040531>

Přístup získán 12. 2. 2015